

DOMY S VĚŽÍ V PRAZE

Ke středověké zástavbě a dataci objektů čp. 400 až 403 v Rytířské ulici ve světle nejnovějších výzkumů

MIROSLAV KOVÁŘ — MARTIN MUSÍLEK

Příspěvek se zabývá problematikou věžových domů vybraného domovního bloku č. 1071, jenž byl součástí nově vysazené raně gotické čtvrti, tzv. Havelského města na Starém Městě pražském. Výstavba zdejších domů je autory datována do období kolem poloviny 13. století. Vzhledem k intenzivním obchodním kontaktům mezi pražskými a řezenskými kupci je inspirace k budování domů s věží hledána právě v prostředí říšského města Řezna. Nejintenzivnější obchodní kontakty mezi oběma městy probíhaly v průběhu 13. a první poloviny 14. století.

HOUSES WITH TOWER IN PRAGUE : ABOUT MEDIEVAL BUILDINGS AND DATING OF NOS. 400 UP TO 403 IN RYTÍŘSKÁ STREET IN THE LIGHT OF THE LATEST RESEARCH

The paper deals with the issue of the tower houses within the block of flats No. 1071, which was part of the newly planted early Gothic quarter of St. Gall in the Old Town of Prague. The construction of the local houses is dated by the authors to the period around the mid-13th century. Due to the intensive business contacts between Prague and Regensburg merchants, the inspiration for building houses with a tower is sought in the environment of the Holy Roman Empire city of Regensburg. The most intensive trade contacts between the two cities took place during the 13th and the first half of the 14th century.

Klíčová slova — Praha – Staré Město pražské – Havelské město – věžový dům – měšťanský dům – městská parcela – středověk – gotika

Key words — Prague, Old Town of Prague – Havelské (St. Gall's) Town of Prague – tower house – burgher's house – town plot – Middle Ages – Gothic

Věžové domy – základní charakteristika

Věžové, někdy věžovité, domy představují složitou a komplexní problematiku, která překračuje hranice českých zemí. Pro její zhodnocení je nezbytná komparace podobného typu zástavby napříč střeoevropským regionem (Kutná Hora, Brno, Řezno, Trevír, Curych, Bratislava, Vídeň, Salcburk, severoitalská města). Problémem nejsou ani tak stavby samotné, ale především nesjednocená terminologie. V literatuře se objevují termíny jako *věžový* či *věžovitý dům*, *věžová* či *věžovitá stavba*, *dům s věží*, *dům věžového* či *věžovitého charakteru*, *dům věžového* či *věžovitého typu*, *věžový palác*, *věž*, *obytná věž* nebo *věžový* či *věžovitý objekt* (MERTA/PEŠKA 2007, 1; cf. hesla k jednotlivým budovám in VLČEK 1996). Zahraniční bádání se pokouší o funkční rozdělení věžových domů podle předpokládaného způsobu využití – na šlechtické věže (Geschlechterturm) a obytné věže (Wohnturm; TRAGBAR 2003; cf. SEBALD 2018; PERGER 1992; obecně k německým městům ISEN-MANN 2012, 107–108). V Řezně jsou běžně rozlišovány obytné věže, věže anebo jen kamenné domy (Steinhaus; SCHNIERINGER 1996, 41–49; HOERNES 2000).

Z výše uvedeného stručného shrnutí je zřejmé, že pro stavby s věží je nesystémově užíváno velké množství termínů. Pro účely tohoto příspěvku je používáno označení *dům s věží*. Tím rozumíme měšťanský dům, jehož součástí je kamenná věž. Tou je pak označován útvar, jehož půdorysné parametry jsou ve výrazném nepoměru k výškovým, zpravidla se jedná o stavbu o třech a více patrech. Těleso věže u těchto staveb je z hlediska provozu nutné chápat ve smyslu provozně podružném, kdy těžiště složky utilitární převažovalo u sousedícího obytného traktu.¹ Odlišnou skupinu objektů reprezentují věžové stavby, které jsou věžemi pouze zdánlivě, neboť ve skutečnosti se jedná o vícepodlažní komorové (skladové; Steinwerk) části domů, jež představují nezbytnou provozní součást středověkého domu a současně patří do složitější stavební struktury.²

Domy s věží plnily několik základních funkcí. Především šlo o funkci refugiální neboli obrannou, kdy kamenné domy s věží bylo možné poměrně snadno uzavřít a bránit proti násilnému vniknutí,³ např. zneprátelených měšťanských rodů,⁴ klanů a jejich ozbrojených služebníků, tzv. svátečních

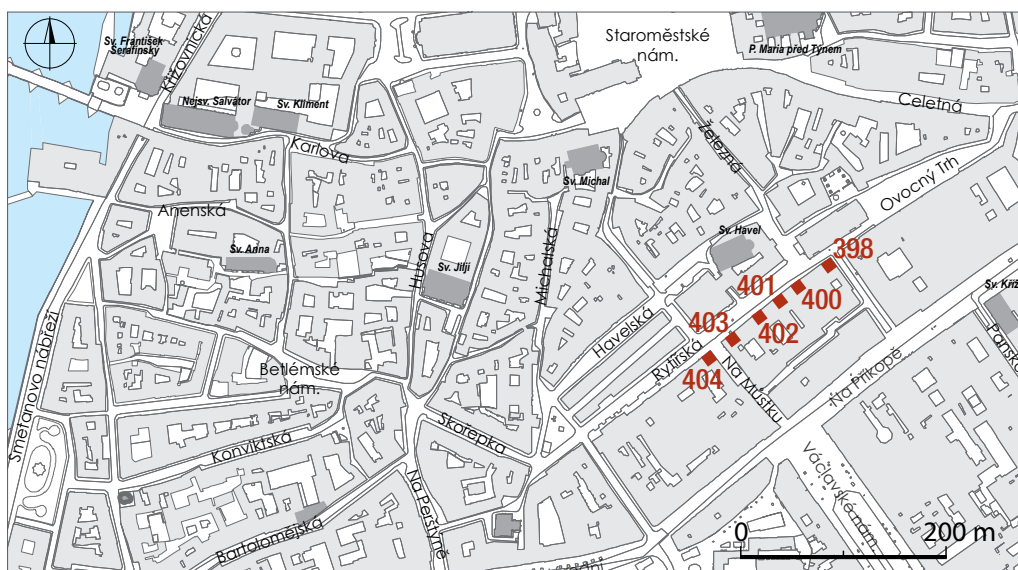
1 Za tento postřeh jsme s díky zavázáni Michaelu Rykloví.

2 V památkovém fondu zastoupené domy s věží mají kvalitativně odlišné parametry.

3 Pokud by někdo jinému učinil nějakou škodu a bál se pomsty, měl to neprodleně ohlásit na městské radě, která se měla zasadit o urovnání rozepře. Kdyby se však dotyčný i po vynesení právního rozsudku obával odvety, měl právo shromáždit své přátele (*frewnden*) a bránit se ve svém domě. Kamenné měšťanské domy se tak často stávaly jediným útočištěm pro znesvářené strany (RÖSSLER 1845, č. 76, 121–122).

4 Zápis městské rady z pondělí 17. července roku 1346, který byl zaznamenán do nejstarší staroměstské knihy *Liber vetustissimus*, informuje o dočasném míru mezi Matějem od Věže z jedné strany, jehož ručiteli byli Kunclín Junošův a Pešl, židovský rychtář, a z druhé strany Henslinem Kacze, Václavem Ymbertovým, Johlem Mulnerem a Kunclinem

pacholíků.⁵ Důležitá byla i reprezentační funkce, kdy mohutné kamenné věže představovaly symbol moci a významného postavení ve městě. Věžové domy srozumitelně demonstrovaly ambice a společenskou prestiž stavebníka. Věž se stala viditelným symbolem jeho statusu a současně byla zárukou bezpečí včetně schopnosti stavebníka zjednat sobě i svým blízkým ochranu a respekt (HAUSEROVÁ 2012, 277, 278). Vedle toho věžové domy umožňovaly ubytování významných hostů (někdy i panovnické rodiny) nebo kupců. Pominout nelze ani hospodářskou funkci těchto domovních komplexů. Vedle věžového domu a přilehlého jednotraktu se na parcele nacházely stáje a přístřešky pro chov domácích zvířat, sklady potravin a kupeckého zboží, sklepení, stodoly a další hospodářské zázemí. Dobové prameny uvádějí, že ze zadních částí parcel věžovitých domů majitelé ovládali přilehlé městské brány či úseky opevnění.⁶ Z hlediska komunikačního schématu domovní věž oddalovala vlastní vstup do intimních (soukromých) částí domu, které tak nebyly přístupné přímo z ulice. Oproti tomu stavebníci řadových domů plně respektovali uliční čáru. Tyto domy se otevíraly svými portály do ulic a náměstí. Vstupní síň či průjezd domu na sebe navazovaly, propojovaly tak vnitřek domu s veřejným prostranstvím – jistě ku prospěchu provozování obchodu i řemesla (HAUSEROVÁ 2012, 277).

Obr. 1. Praha 1-Staré Město. Výřez ze situačního plánu Starého Města s vyznačením věží předpokládaných raně gotických domů v bloku mezi ulicemi Havelskou a Na Můstku (sestavili autoři, 2022).

V předkládaném příspěvku jsou prezentovány konkrétní případy věžových domů čp. 400, 401, 402 a 403 v Rytiřské ulici, respektive v zástavbě jednoho kompaktního bloku, které byly součástí nově založeného Havelského Města pražského (obr. 1; nověji MUSÍLEK ET AL. 2012; MUSÍLEK 2012b; MUSÍLEK 2013). Je třeba zdůraznit, že zástavba raně gotických reliktů zahrnutých v čp. 401 a 402 aktuálně postrádá detailní dokumentaci a podrobný hloubkový průzkum. Základní informace byly publikovány pouze stručně, což výrazně ztěžuje širší syntetické hodnocení a interpretaci zde zjištěných stavebních struktur. Poslední realizovaný stavebněhistorický průzkum byl proveden v režimu standardního nedestruktivního průzkumu až ve chvíli, kdy již byla řada stavebních konstrukcí poničena předem neohlášeným investorským zásahem (NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015, *sine pag.*).

Domy čp. 401 až 403 pohledem historie

O složení městské společnosti v prostředí pražského souměstí v období kolem poloviny 13. století jsou k dispozici torzovité zprávy, na základě kterých lze předpokládat, že se na založení Havelského města podílely nejzámožnější a nejvýznamnější pražské měšťanské rodiny. Vedle výslovně zmiňovaného mincmistra Eberharda mohli mít a pravděpodobně také měli podíl na založení Havelského města někteří ze známých zakladatelů předních měšťanských

Lemperfulerem, jejichž ručiteli jsou Johl Geunher a František Donat (LIBER VETUSTISSIMUS, fol. 22v – nařízení městské rady o svátečních pacholících; 183v – zápis o dočasném míru mezi znesvářenými stranami); cf. TOMEK 1892, 283–286; MENDL 1926, 84, 85; MEZNÍK 1990, 42.

5 V dobových pramenech označování jako *muntleyt*, *piderbman* nebo *suntagsknechten*. Například LIBER VETUSTISSIMUS, fol. 22; MENDL 1926, 84–85; MEZNÍK 1990, 41–43.

6 Známa je tato skutečnost u domu s věží čp. 403, který v 1. polovině 14. století ovládala měšťanská rodina od Věže (*de Turm*), jedna z rodových větví Velflovičů (MUSÍLEK 2012b, 333–347, obr. 27–33). Cf. zápisy o povinnostech měšťanů při obraně města z let cca 1321–1329 dochované v nejstarší staroměstské městské knize (LIBER VETUSTISSIMUS, fol. 60r–v).

rozrodů – Velfloviců, Olbramoviců, Tausentmarků, Junošů, Negelů, Ruprechtů, Rotlevů, od Kamene, od Kokotů, z Chebu nebo Pilungů –, kteří zřejmě byli usazeni v místech pozdějšího městského areálu ještě před samotnou lokací Nového, později Havelského, tržiště.⁷ Nejstarší majitelé domů jsou ve sledované oblasti doloženi od 30. let 14. století ve staroměstských seznamech pečeti listin.⁸ Další údaje o majitelích domů pocházejí z nejstarší staroměstské *Knihy soudní s trhovými zápisy* z let 1351 až 1367.⁹ Nejnovější bádání ukázalo, že jednotliví zámožní staroměstští měšťané zpravidla vlastnili ve městě více nemovitostí. Rozbor zápisů nejstarší staroměstské soudní knihy potvrdil známý fakt, že měšťanské domy ve středověku často měnily své majitele. Ukazuje se tak, že městská societa byla mnohem více dynamická, než předpokládalo starší bádání (MUSILEK 2015, 45–73). Z těchto zápisů se dozvídáme, že majiteli zdejších výstavných kamenných domů (obr. 2) byli převážně zámožní měšťané, z nichž přibližně jedna třetina pravidelně zasedala v městské radě.¹⁰

První písemné zprávy o domě čp. 400 pocházejí z roku 1360, kdy se jako majitel uvádí František Roll, od něhož o dva roky později dům zakoupil Rechart Grabener. Na počátku 15. století byl majitelem domu Henslin Harrer. Již roku 1406 se však v držení domu uvádějí sirotci magistra Jana (někdy uváděného také jako Hanuš), královského lékaře (*cyrologus, medicus*). Roku 1410 dům za 50 kop pražských grošů zakoupil od testamentářů sirotek Jana lékaře Václav Hewgil z Hradce Králové (TOMEK 1866, 132). V roce 1412 dům stojící na náměstí sv. Havla (*in foro S. Galli*) zakoupil Petr Duršmid za 20 kop. Na domě vázly stejné věčné platy jako za předchozího majitele. Roku 1419 se dům stojící ve svatohavelské farnosti poprvé nazývá U Černé orlice. Roku 1424 jej od Petra Duršmida zakoupil za 100 kop pražských grošů Vavřinec Hřebík, po němž dům podělila jeho vdova. Cena domu byla v berních knihách k roku 1429 odhadnuta na 100 kop pražských grošů a uvádí se zde 9 nájemníků (TOMEK 1866, 132; PÁTKOVÁ 1996, 26, 96, 128–129). V roce 1433 se v domě zmiňuje nájemce-conventor Jakub kramář. Dům U Černé orlice byl opět oceněn částkou 100 kop (PÁTKOVÁ 1996, 200).

Nejstarším známým majitelem domu čp. 401a byl roku 1360 mlynář Jakub, který jej o dva roky později prodal bratru Pešlovi. Roku 1364 jej od mlynáře Pešla zakoupili Martin a Mikuláš Vavřincovi. Poloha domu je uvedena na Novém tržišti (*in novo foro*; TOMEK 1866, 131). Roku 1403 polovinu domu za 50 kop pražských grošů odkoupila vdova Petra Čotra (též Schottera; MENDL 1932, 308). Zdá se, že příslušníkům rodiny Vavřinců zbylá část domu patřila až do roku 1410, kdy ji koupil kraječ suken a krejčí Jiří od sv. Víta za 70 kop pražských grošů. Ten je naposledy v držení domu zmiňován v roce 1420. V době husitských válek vlastnil dům Petr řečený Petrman. V berních knihách z přelomu 20. a 30. let 15. století jsou zmiňovány dva domy (*domus ambae* 401a, b), oba ohodnoceny částkou 155 kop grošů (TOMEK 1866, 131, 132; PÁTKOVÁ 1996, 26). V domě je uváděno 8 nájemníků.¹¹ Roku 1433 vlastnil dům písař (*ingrossator*) městské kanceláře Václav z Loun. Hodnota domu činila 105 kop grošů včetně na domě váznoucích platů (TOMEK 1866, 132; PÁTKOVÁ 1996, 201). V roce 1434 byl písař Václav z Loun za věrné služby purkmistrem, konšely a přísežnými odměněn parcelou, která ležela vzadu za jeho domem a přiléhala k uličce (*platheola*) mezi hradebními zdmi (mezi hradbou a parkánovou zdí) při městském příkopu, v šířce druhého jím obývaného domu a v délce až k cestě vedoucí k této uličce (TOMEK 1866, 132).¹² Podle výpovědi písemných pramenů je tedy zřejmé, že v první polovině 15. století stály na parcele domu čp. 401 dva domy: jeden v přední části při uliční čáře (401a) a druhý v zadní části parcely při městské hradební zdi (401b). Václav z Loun, stejně jako před ním Petr řečený Petrman, patrně

7 Pro všechny výše uvedené rody je zde v pozdějším období doložena držba nemovitosti. Například roku 1335 prodal František Tausentmark svůj dům na Novém tržišti za 170 kop grošů (TOMEK 1892, 321; cf. MUSILEK 2013, 18).

8 LIBER VETUSTISSIMUS, fol. 32r–35r. K staroměstským seznamům pečeti listin z let 1331–1333 a 1337 zapisovaných do *Liber vetustissimus* nejnověji MUSILEK 2015, 46–47. Další zápisy pečeti listin se dochovaly ještě k rokům 1334 a 1339 (pouze tři zápisy). Ty se však netýkají trhů se staroměstskými nemovitostmi (LIBER VETUSTISSIMUS, fol. 34r a 149r).

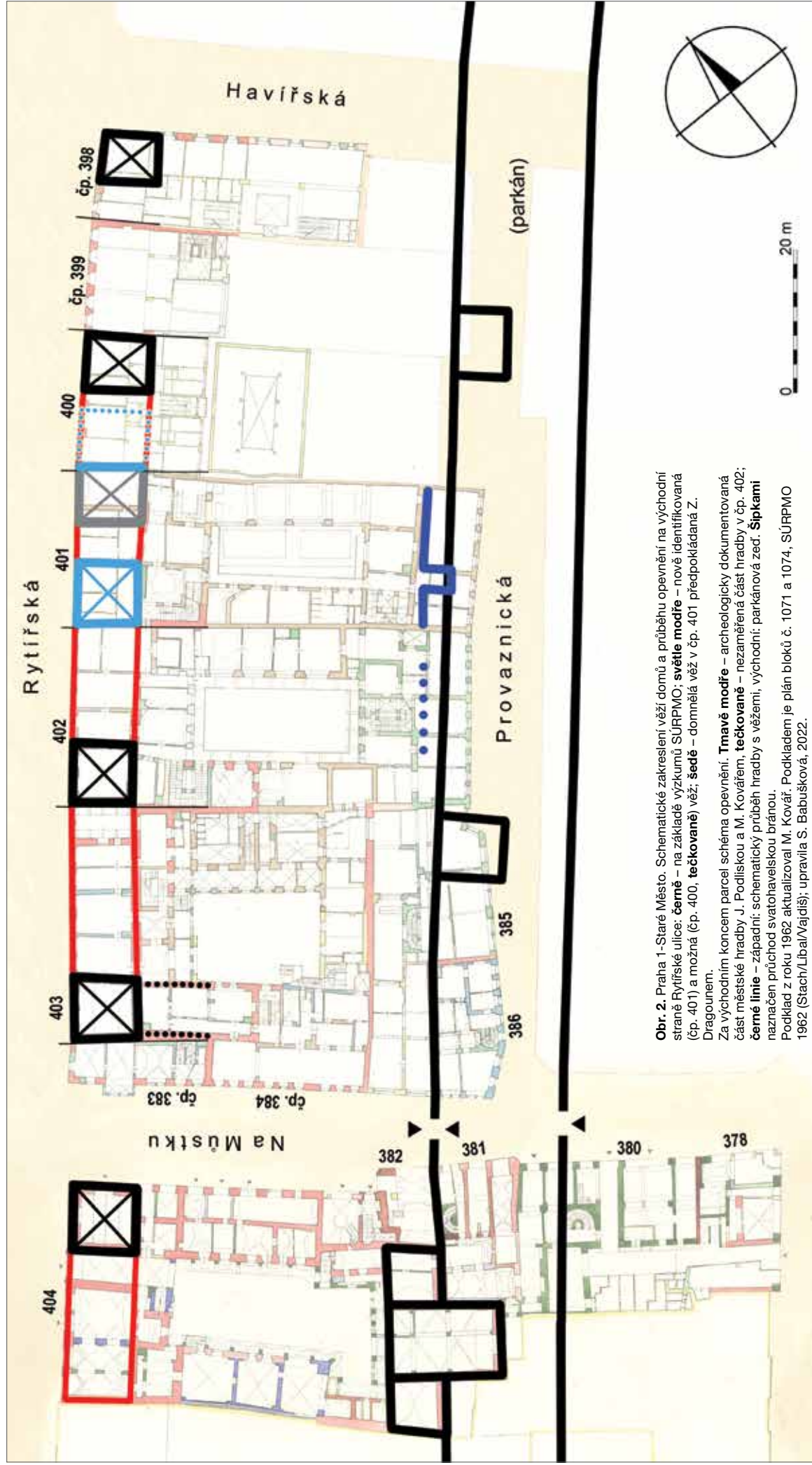
9 AMP Sbírka rukopisů, sign. 987.

10 S celkovými výsledky bádání pro Havelské tržiště koresponduje i skladba a změny majitelů domů čp. 401 až 403 (včetně odkazů na prameny MUSILEK 2012a, 41–71).

11 Jakub a Jindřich kramáři, Vavřinec pasíř, Kříž, Jakub zelník, Petr, Václav Muczník a Anka (PÁTKOVÁ 1996, 129).

12 Písemné prameny uvádějí „in platheola, quae est inter muros penes fossatum civitatis“, tedy „v uličce, která je mezi zdmi (rozuměj mezi městskou hradbou a parkánovou zdí) při městském příkopu“ (TOMEK 1866, 132). Dnešní Provaznická ulice, která je tvořena zadními trakty domů ulic Na Příkopě a Rytířské a jež se, z hlediska města, vinula podél vnější strany hradební zdi, patrně vznikla až později v průběhu 15. století (původně se nazývala V Žabovřeskách, což bylo dáno blízkým bahnitým staroměstským příkopem; LAŠTOVKA/LEDVINKA ET AL. 1998, 120). Podobně jako Václav z Loun i jiní majitelé staroměstských domů využívali příležitosti a rozšiřovali své domy skrze hradební zeď do prostoru parkánu, jehož šířka dosahovala při staroměstské hradbě 11 až 18 m (DRAGOUN/PODLISKA/STAREC 2019b, 22). V případě zmiňované uličky se jedná o pěšinu-komunikaci, která však nedosahovala šířky parkánu, ale nejspíše mohla sloužit k přístupu k zadním traktům domů vybudovaných na ploše parkánu.

Obr. 2. Praha 1-Staré Město. Schematické zakreslení věží domů a průběhu opevnění na východní straně Rytířské ulice: **černé** – na základě výzkumů SÚRPMO; **světlé modře** – nově identifikovaná (čp. 401) a možná (čp. 400, **tečkované**) věž; **šedé** – domnělá věž v čp. 401 předpokládána z. Dragounem.

Za východním koncem parcel schéma opevnění. **Tmavé modře** – archeologicky dokumentovaná část městské hradby J. Podliskou a M. Kovářem, **tečkované** – nezaměřená část hradby v čp. 402; **černé linie** – západní: schematický průběh hradby s věžemi, východní: parkánová zeď. **Šipkami** – naznačen průchod svatohavelskou bránou.

Podklad z roku 1962 aktualizoval M. Kovář. Podkladem je plán bloků č. 1071 a 1074, SÚRPMO 1962 (Stach/Libal/Vajdiš); upravila S. Babušková, 2022.

přebývali v zadním domě a přední pronajímali nájemníkům. Vedle vlastní domovní parcely, která náležela k oběma domům, pak Václav za své věrné služby od městské reprezentace získal i pozemek mezi městskou hradbou a parkánovou zdí v šířce jeho stávající parcely.

Prvním doloženým majitelem domu čp. 402a byl roku 1364 zámožný staroměstský měšťan Petr z Domažlic. Ještě v téže roce od něj dům zakoupil Markvard z Třeboně. Další informace o majitelích domu pocházejí až z roku 1404, kdy jej vlastnil Ješek Hradecký z Kyjí. O pouhé tři roky později (1407) dům držel Ješkův příbuzný (nejspíše synovec) Jakub Hradecký. Od roku 1409 se v domě pravidelně připomíná Ješkova vdova Margareta. Poloha domu se v první polovině 15. století uvádí jako „na Havelském tržišti“ (*in foro S. Galli*). Roku 1410 dům zakoupil prodavač ryb Mikuláš Hering(er) z Polky (*de Polkaw, Polka*)¹³ za 57 kop pražských grošů (TOMEK 1866, 131). V roce 1429 se na parcele připomínají dva domy (402a a menší neboli *parva domus* 402b). Hodnota obou domů byla odhadnuta na 98,5 kop pražských grošů. Mikuláš Hering měl z těchto domů odvádět berni ve výši 2 kop, 19 grošů a 2 numů. Dům (402a) nesl označení U Zlatého kola (*Aurea rota*). V domě přebývalo 7 nájemníků.¹⁴ V zadním, menším domě (402b; *parva domus Nicolai Heringer*) přebýval nájemce-conventor Jan Krich. Roku 1433 byly domy 402a a 402b oceňeny částkou 96 kop pražských grošů. Jejich vlastníkem byl Frána Mikuláše Heringera, patrně Mikulášův syn (PÁTKOVÁ 1996, 26, 27, 96, 129, 201).

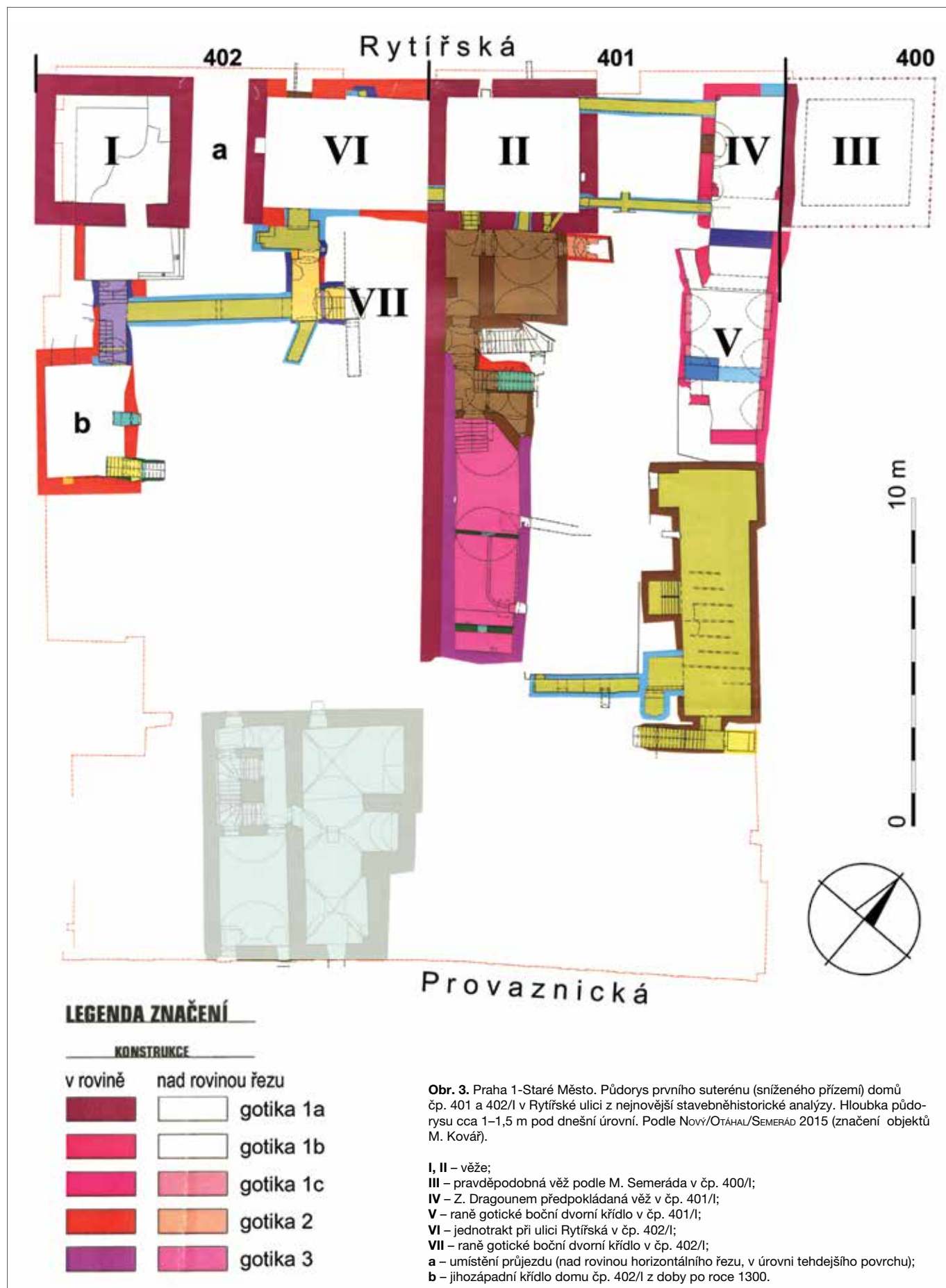
Jako první známý majitel domu čp. 403a na rohu ulic Rytířská a Na Můstku se roku 1364 zmiňuje Mikuláš II. od Věže, příslušník jednoho z nejvýznamnějších pražských měšťanských rozrodů Velfloviců. Nedávno bylo upozorněno na to, že právě dům čp. 403 hrál významnou úlohu v bojích o přemyslovské dědictví (1306–1310), v nichž se výrazně angažoval Mikulášův děd Mikuláš I. od Věže (MUSÍLEK 2012, 333–347). V roce 1364 dům od Mikuláše II. zakoupil Pešl z Domažlic. V předhusitském období dům vlastnila rodina Prawnů a Beneš z Dlážďení. V roce 1424 na dům úspěšně uplatnil dědické právo Jiří Domažlický neboli z domu Domažlického. V této době v domě přebývalo 7 nájemníků. Roku 1417 se prvně připomíná domek (*domuncula*) čp. 403b, který v daném roce prodal Beneš z Dlážďení sklenáři Alexiovi za 10 kop včetně ročního censu (TOMEK 1866, 131; PÁTKOVÁ 1996, 27, 129, 201). Bedřich Mendl připomíná, že postupně na počátku 15. století byla zastavěna pěti malými poplatnými domy téměř celá plocha rozlehlého městiště domu čp. 403. Beneš z Dlážďení v letech 1415 až 1417 všechny tyto domky prodal. Na některých z nich si vyhradil roční důchod. Jeden z těchto domků stál v severovýchodním koutě jeho městiště na Havelském tržišti (čp. 403b), ostatní tvořily severní stranu nové uličky ke Koňskému trhu (dnešní ulice Na Můstku; MENDEL 1932, 241–242).

Rozbor písemných pramenů potvrzuje předpoklad, že majiteli domů čp. 400 až 403a, b byli zámožní staroměstští měšťané nebo řemeslníci. Poloha těchto stavení se uvádí na Havelském tržišti (dnešní Rytířská ulice), parcely se rozkládaly od uliční čáry až k hradební zdi. Majiteli domu čp. 401 písaři Václavovi z Loun se díky věrným službám městu podařilo získat pozemek mezi městskou hradbou a parkánovou zdí. Poměrně zajímavá je skutečnost, že na třech parcelách se nacházely vždy dva domy (čp. 401a, b, 402a, b a 403a, b). V době husitských válek zadní menší stavení v hloubce parcely sloužilo buď k ubytování majitele a jeho rodiny, nebo jako místo pobytu nájemce-conventora. Ten si zpravidla pronajímал celý dům, který následně dále pronajímал nájemníkům. Přední výstavné jednotraktové domy s věžemi pak sloužily k ubytování sedmi až devíti nájemníků a jejich rodin nebo, jako v případě domu čp. 400, bylo pronajato celé stavení nájemci-conventorovi. Muselo se tedy jednat o rozlehlá patrová stavení, která byla schopna pojmout takto vysoký počet nájemníků (nejnověji MUSÍLEK 2020).

Nejvýznamnější byl bezpochyby dům čp. 403a, jehož majitelé ovládali přilehlou Havelskou bránu (MUSÍLEK 2012b). Tomu odpovídá i rozbor cenové hodnoty všech čtyř domů. Na domě čp. 401 v této době vážly poměrně vysoké věčné platy (*census*). Václav z Loun musel ročně odvádět 11 kop pražských grošů Rudolfovi z Mühlhausenu, 10 kop vdově Oty kožešníka a 3 kopy magistru Jacobinovi (MENDEL 1932, 308). Na Starém Městě pražském se 1 kopa censu zpravidla vykupovala desetinásobkem její hodnoty. Celková hodnota domu se tak v předhusitském období pohybovala kolem 280 kop pražských grošů. V případě domů čp. 401a, b byla v roce 1403 jejich doložená tržbová cena 50 kop za polovinu domu a roku 1410 částka 70 kop pražských grošů za oba domy. Ke skutečné hodnotě domu v předhusitském období však musíme přičíst platy a renty (*census*), které na domě vážly. Roku 1410 Jiří od sv. Víta vedle tržní ceny 70 kop zakoupil

13 Polka – ves na Šumavě nad potokem Polkou, německy Elenbach, který se vlévá do Teplé Vltavy, 13 km JJZ od Vimperka; nebo Pulkava/Pulkau v Dolních Rakousích.

14 Mořic rybář, Vaňka, Mikuláš Sedláček, Václav švec, Paulová a Petr Kopet.

také 15,5 kopy censu váznoucího na domě. Skutečná hodnota domu čp. 401a, b se v předhusitském období pohybovala kolem 225 kop pražských grošů, takže šlo bezpochyby o výstavný a i na pražské poměry drahý dům. Totéž platí i pro sousední dům čp. 402a. Ten byl roku 1410 prodán za 57 kop grošů, na domě ale v této době vážly platy ve výši 14 kop, což znamená, že skutečná hodnota domu se v předhusitském období pohybovala kolem 197 kop pražských grošů. Nejhodnotnější však byl v předhusitském období dům čp. 403a, jehož součástí byly i stáje a sklepení. Jeho běžná tržová cena se pohybovala kolem 200 kop pražských grošů. Vezmeme-li v úvahu jeho průměrné rentovní zatížení ve výši 15 kop grošů, celková hodnota domu se pohybovala kolem 350 kop pražských grošů. Tím pádem šlo o jeden z nejhodnotnějších staroměstských domů vůbec. K vysoké ceně zřejmě přispívala výhodná poloha domu, který se rozprostíral na rohové parcele uprostřed Havelského tržiště doslova jen několik kroků od Havelské brány (MENDL 1932, 308).

Raně gotické domy čp. 401 až 403 z pohledu archeologie a dějin architektury

Středověká zástavba Havelského města, jehož významnou součástí jsou domy čp. 401 a 402 s nárožními věžemi, je z dosavadní odborné literatury dobře známa. Počátky jejího poznávání jsou spojeny se jmény Jana Muka (MUK 1964; LIBAL/MUK/PAVLÍK 1966, 44–55) a Václava Mencla (MENCL 1964; MENCL 1969). Prvotní výsledky byly podstatně korigovány Janou Vodičkovou (VODIČKOVÁ 1983; VODIČKOVÁ 1986) a posledním realizovaným stavebněhistorickým průzkumem (NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015). V dosavadní literatuře bylo mimo jiné upozorněno na to, že původní plán výstavby domů s věží nebyl realizován v plném rozsahu (MUK 1964, 67). Za současného stavu poznání se zdá, že finalizace zástavby už neprobíhala v režii prvotní skupiny stavebníků. Připomeňme, že nejnovější historické názory poukázaly na skutečnost, že označení nové lokace (*Nové město u sv. Havla*) se zřejmě vztahovalo pouze na novou městskou čtvrť, nikoliv na svébytné město s vlastním právním postavením (NODL 2012, 30–41; k tomu cf. ŽEMLIČKA 2012, 12–29). V roce 2007 se staly domy čp. 401 a 402 předmětem záchranného archeologického výzkumu, který zjistil, že při lokaci obou domů byly porušeny chronologicky starší sídlištní situace v podobě pyrotechnologických zařízení (DRAGOUN 2012, 189).

Na rozdíl od ostatních doposud evidovaných věží ve sledovaném bloku domů byla Z. Dragounem předpokládaná věž v **čp. 401** (obr. 3: IV) umístěna v severním nároží. „Věž“ měla zahloubené přízemí a byla žebrově zaklenuta. Klenební žebra spočívala na konzolách (viz dále obr. 9), které se nalézaly těsně nad úrovní podlahy. Záchranný archeologický průzkum zdokumentoval v nárožní zástavbě domu dvě části – hlavní prostor (obr. 3: IV) byl oddělen klenebním pasem od dalšího dílu (obr. 3: V), který bezprostředně na jižní straně navazoval. Interiér byl původně opatřen glazovanými dlaždicemi, jejichž forma je v našem prostředí značně neobvyklá (DRAGOUN 2012, 188, 189). Na dlažbě z těchto dlaždic bylo vybudováno dodatečně založené nástupní schodiště. Původní přístup do věžových partií domů směřoval od jihovýchodu,¹⁵ zatímco schodiště od jihozápadu (DRAGOUN 2012, 191).

Přízemí nárožní věže v **čp. 402** (obr. 3: I) bylo dle zjištění archeologů rovněž částečně zahloubeno do terénu. Dolní podlaží věže bylo opět zaklenuto raně gotickou žebrovou klenbou. Mezi věží a traktem při Rytířské ulici byl situován průjezd (obr. 3: a), fixovaný po jihozápadní straně stěnou věže, v níž bylo osazeno sedile (DRAGOUN 2012, 189).

Překvapivé svědectví o složitosti proměn zástavby při Rytířské ulici naposledy předložil Matouš Semerád, který předpokládá na parcele čp. 401 jiný věžový objekt (obr. 3: II; SEMERÁD 2016, 149).¹⁶ Další, severně položená věž se údajně nacházela na západním nároží sousední parcely čp. 400 (obr. 3: III; NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015, *sine pag.*). Bez jasného vysvětlení a především bez hmotové rekonstrukce stále zůstává žebrově zaklenutý čtvercový prostor (obr. 3: IV) na hranici parcel čp. 400 a 401, který byl v minulosti interpretován jako věž. Nové vyhodnocení považuje tento čtvercový prostor za přístavbu. Důležitá je skutečnost, že uvedený částečně zahloubený objekt „věže“ (obr. 3: IV) je k předpokládané věži na sousední parcele čp. 400 (obr. 3: III) připojen až dodatečně (NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015, *sine pag.*, prostora 01.053).¹⁷ Revizní stavebněhistorický průzkum věžových domů při Rytířské ulici přinesl díky odebraným vzorkům i některé nové exaktní informace. Bylo tak zjištěno, že jihovýchodní dvorní trakt „přístavby“ v čp. 401 (obr. 3: V) byl nad suterénem opatřen trámovým stropem, pro nějž bylo dřevo skáceno někdy po roce 1243 (SEMERÁD, 2016, 149; zde překlepem uvedeno 1234+x).

15 V textu se držíme skutečné orientace podle světových stran.

16 Předběžně publikované sdělení však neumožňuje zaujmout k uvedeným tezím nezávislé stanovisko.

17 Za konzultaci děkujeme Matouši Semerádovi.

Aktuální revize pomocí stavebněhistorického průzkumu (2015) poskytla informace, na jejichž základě je možné vyhodnotit nejstarší zástavbu sledovaných parcel. Za zásadní lze označit pravděpodobnou lokalizaci věže do západního koutu parcely čp. 400 (obr. 3: III) a potvrzení existence věže v čp. 402 a nález věže v čp. 401 v identické pozici v západním koutě parcely (zde se však jednalo o věž poněkud širší; NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015, *sine pag.*). Věžový dům v čp. 401 (obr. 3: II) byl lokalizován pouze na základě stavebněhistorické analýzy zdív v dodatečně výrazně upraveném suterénu, a původní stav byl proto značně znečištěn. Podle autorů průzkumu byly věže v čp. 401 a 402 zahlobeny cca 1 m s tím, že jejich základová spára ležela na podloží (NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015, *sine pag.*).¹⁸ U domu čp. 402 byla posledním stavebněhistorickým průzkumem existence již zmíněné raně gotické věže jednoznačně potvrzena. Autoři průzkumu předpokládají, že patro věže bylo zaklenuto žebrovou klenbou. Na severovýchodní straně věže byl evidován již zmíněný relikt raně gotického sedile (viz dále obr. 7) a pozůstatek klenební konzoly. Oba prvky nepochybně souvisejí s průjezdem, který byl nejspíše zaklenut dvojicí klenebních travé (polí). Na severovýchodě navazovaly na průjezd další dva prostory náležející patrovému jednotrakovému křídlu podél Rytířské ulice, jehož byl zmiňovaný průjezd součástí. Autoři průzkumu se domnívají, že křídlo při ulici Rytířská bylo vystavěno později, ve druhé gotické fázi. Ve sklepě podél severovýchodní strany průjezdu se zachoval patrně raně gotický portál, kterým se vstupovalo do jednotraktu z ulice. Zřejmě až ve 14. století bylo v jihovýchodní části podél parcelní zdi s čp. 401 postaveno dvorní křídlo (obr. 3: VII), které kolmo navazovalo na trakt při Rytířské ulici. Dvorní komorové křídlo mělo být patrové, patrně plochostropé s vnitřním členěním. Jedinou jeho podsklepenou částí je jihovýchodní konec křídla (na obr. 3 nezakresleno). Nejhmotatelnější pozůstatek, který je časově nejbližší k výstavbě věžových domů, představuje vnější líc komorového dílu tohoto traktu (NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD, 2015, *sine pag.*).

Za pozornost stojí srovnání těchto nových poznatků se staršími průzkumy v domě čp. 403. Přízemí nárožní věže čp. 403 (obr. 2) bylo původně rovněž zahlobeno do terénu (přibližně o 0,8 m) a nebylo podsklepeno. V ose severovýchodní zdi věže¹⁹ se nacházel vstup do přilehlého průjezdu. Přízemí a patro byly zaklenuty žebrovými klenbami. Do úrovně stávajícího 3. patra je lokalizována pavlač přístupná portálem. Patra věže byla původně osvětlována směrem k ulici Na Můstku dvoudílnými okny s lomenými záklenky (dnes směřují do čp. 384). Současně s věží bylo na jihovýchodě vybudováno jednotrakové raně gotické dvorní křídlo, přizdžené k zadní stěně věže paralelně s ulicí Na Můstku. Tento zadní „dům“ byl jedno- až dvoupatrový, byl zaklenut v přízemí a patře a pravděpodobně nebyl podsklepen. Směrem k ulici Na Můstku byl vybaven náročně pojatou fasádou. V přízemí se nacházela střílnová okna a v patře obdélná okna se sedátky v okenních nikách. Tento dům prošel radikální přestavbou ve 14. století, kdy byl podsklepen a novou podobu dostalo severovýchodní průčelí s rozměrnými okny. Existenci sklepů zde v roce 1364 připomínají také dochované písemné prameny (*cum pistale et omnibus cellariis*; TOMEK 1866, 131). Zmíněná přestavba nepochybně souvisela s vrcholně gotickou přístavbou na parcele čp. 384 (VODÍČKOVÁ 1983, 399, 400).

V bloku mezi ulicemi Na Můstku a Havířskou se rovněž zachovala původní raně gotická parcelace (např. LÍBAL/MUK 1996, 68). Na základě polohy a orientace parcelních zdí lze soudit, že nejdříve byla realizována výstavba městského opevnění (obr. 2) a až následně byla vytyčena jednotlivá městiště (NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015, *sine pag.*).²⁰ Předpokládá se, že nejpозději od roku 1434 mezi městskou hradbou a parkánovou zdí vedla ulička. Ve sledovaném období patrně domovní parcely přiléhaly přímo k hradební zdi městského opevnění (TOMEK 1866, 132; cf. NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015, *sine pag.*). Na stavbu nejstarší fáze jak městského opevnění, tak domů byly jako zdicí materiál použity opuka a křemence. Věž v čp. 401 byla postavena převážně z křemenců doplněných opukou, z křemenců byla vybudována i parcelní zeď přiléhající k jihozápadnímu nároží věží čp. 401 a 402. Křemence se uplatnily i při výstavbě hradby, kde však byla využita také opuka.

Na základě dosud nerevidovaných závěrů posledního nedestruktivního průzkumu (NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015) lze konstatovat, že jako první byly stavěny věže, které byly u čp. 400–403 umístěny v západním nároží parcel. Parcelní zdi na rozhraní čp. 401/402 a 402/403 byly přizdženy přímo k věžím. Následně pokračovala výstavba domovních křídel v jihovýchodní části parcel, a to konkrétně jihovýchodního traktu v čp. 401 (obr. 3: IV+V; při parcelní zdi s čp. 400), který byl budován ve dvou etapách (NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015, *sine pag.*). V případě domu čp. 401 byl v první fázi

18 Terény i geologický podklad okolo zdív byly stavbou zcela odkopány téměř až na základovou spáru.

19 VODÍČKOVÁ (1983, 398) uvádí „vstup v ose východní stěny věže“. V textu se držíme skutečné orientace podle světových stran.

20 Vytyčení městišť následovalo nepochybně v krátkém časovém odstupu.

vystaven žebrově zaklenutý severovýchodní díl, někdy považovaný za relikt věže (obr. 3: IV), přístupný od jihozápadu portálem s nástupním schodištěm, ke kterému byl následně přizděn jihoovýchodní díl domovního traktu (obr. 3: V). Ten byl řešen jako plochostropý, přičemž konstrukci stropu lze datovat do rané gotiky. Představený model etapovitého rozvoje zástavby předpokládá při ulici Rytířská vznik gotického traktu, který byl nanejvýše patrový s průjezdem (NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015, *sine pag.*). Jeho výstavbu (traktu) lze předpokládat v průběhu 14. století.

Bez jednoznačného svědectví písemných pramenů panuje obecně přijímaný předpoklad, že na počátku 30. let 13. století začala výstavba městského opevnění (RAZÍM 2020, 680). Nejpozději po výstavbě opevnění (nepochybně v souladu s celkovou urbanistickou koncepcí), nebo spíše již v průběhu jeho výstavby, byly vytyčeny v bloku mezi čp. 393 až 403 domovní parcely. Následovala výstavba věží v nárožích při Rytířské ulici²¹ včetně průjezdů. Věže byly v částečně zahlobbeném přízemí žebrově zaklenuty. Dle zachovaného příkladu v čp. 403 mohla jejich výška dosahovat pěti pater. Ve třetím patře se nacházela pavlač.²² K věžím se bezprostředně následně připojily hloubkové zdi oddělující jednotlivé parcely. Současně (čp. 403), nebo v nevelkém časovém odstupu, byla vedle věží vyzdvížena raně gotická jednotraktová obytná křídla (VODIČKOVÁ 1986, 401).²³ Obytné křídlo máme doloženo při věži v čp. 403, to však probíhalo paralelně s ulicí Na Můstku (obr. 2: tečkovaně). Je možné, že obdobná situace se nacházela také v protějším čp. 404 (LÍBAL/MUK/PAVLÍK 1966, 51). Je na místě připomenout, že v gotickém jednotraktu čp. 403 při Rytířské ulici byl ve sklepě identifikován portál starší etapy, který je orientován k východu a společně s přiléhajícím sklípkem náleží ke starší stavební etapě (MUK 1964, 68). Zdá se, že v případě domu čp. 402 muselo již v nejstarší stavební etapě existovat křídlo při Rytířské ulici, bez kterého si lze jen stěží představit zaklenutý průjezd s výstavními sedili (obr. 3).

Komplikovaná je situace v čp. 401. Podle posledního výkladu stavebních dějin domu zde byla vybudována na severozápadě věž (obr. 3: II) a na opačné straně parcely ještě v době kolem poloviny 13. století byl postaven severovýchodní díl křídla (obr. 3: IV) situovaného při hranici s parcelou čp. 400. Otázkou však je, zda tento severní díl nebyl již v této době součástí traktu mezi věží (nově identifikovanou; obr. 3: II) a žebrově zaklenutým dílem traktu (obr. 3: IV) dodatečně přizděným k věži na parcele čp. 400. Celá situace nápadně připomíná výše zmíněné nejstarší reliktu zjištěné v traktu při Rytířské ulici v domě čp. 403. Jisté je, že směrem do hloubky parcely jihoovýchodně jmenovaného dílu při hranici s domem čp. 400 byl v rané gotice vybudován další hloubkový trakt. Zástavba na jižní straně Havelského města v pojednávaném bloku je charakteristická domovními jednotraky s nárožní věží (čp. 400, 401, 402, 403, 404). Při věžích se předpokládá průjezd, který je ovšem bezpečně doložený pouze v domě čp. 402. Již dříve bylo zjištěno, že věže (s výjimkou čp. 403) zřejmě nebyly dokončeny v původním záměru. Na základě dostupných poznatků můžeme konstatovat, že již v období rané gotiky (v některých případech bezpochyby v jedné stavební fázi) bylo přinejmenším k jedné straně věže připojeno domovní křídlo. Je pravděpodobné, že následovala výstavba dalších obytných traktů, z nichž některé vznikly v období rané gotiky. Výslednou podobu zástavby raně gotických parcel lze charakterizovat jako blokovou relativně kompaktní dispozici s věží v nároží. Dvorní křídla zahrnovala zadní zděné komory.²⁴ Architektonické detaily, které známe z nejstarší etapy výstavby domů, mají paralely v domácí architektuře období kolem poloviny 13. století. Vyloučit nelze účast stavitelů podílejících se na výstavbě některých významných staroměstských objektů, např. Anežského kláštera.

Stavební a architektonické analogie ke gotickým domům s věží v Praze

Koncepce domů s věží a s přiloženým jednotraktem charakterizuje i další raně gotické domy v Praze, z nichž některé byly součástí klášterních komplexů. Nejnověji byla doložena věž, k níž byl přiložen jednotrakt, v čp. 211 v Liliové ulici. Tento věžovitý dům byl součástí zástavby templářské komendy, na severní straně navazující na adaptovaný starší kostel sv. Vavřince. Situace je zde složitější, protože není vyloučeno, že jednotrakt navázal na svého předchůdce obdobné půdorysné koncepce poškozeného požárem někdy ve 2. polovině 13. století (KOVÁŘ/STAŇKOVÁ 2021, 58). Dominance raně gotických domů při Rytířské ulici je nápadná (obr. 1). Možnosti komparace jsou pro situace staroměstských domů s věží komplikované. Doposud jich bylo podmíněně

21 Již dříve o nich uvažovali LÍBAL/MUK/PAVLÍK 1966, 51.

22 Cf. lodžie řezenských domů (STROBEL 1967, 105).

23 Obdobné charakteristiky opět nalezneme např. ve výčtu základních znaků řezenských patricijských věží, ale přirozeně i na jiných místech (STROBEL 1967, 105, 106).

24 Obdobné komorové díly známe i z jiných částí Havelského města. Jde o raně gotická jádra v čp. 410 a 573.

identifikováno 17 (MERTA/PEŠKA 2007, 9). Srovnat je možné pouze domy s věžemi budované v období gotiky s vědomím, že výsledná podoba věže mohla být výsledkem pozdějšího složitějšího stavebního vývoje. Navíc, poznání většiny předmětných objektů je v současnosti nedostatečné.

Do raně středověkého období jsou datovány útvary interpretované jako věž v čp. 5, 165, 449, 558 (VLČEK 1996, 151, 191, 310, 375). Do 13. století je zařazena výstavba pravděpodobné věže na půdorysu lichoběžníka v čp. 6 na Malém náměstí (VLČEK 1996, 437). Za zmínku stojí raně gotický dům s věží čp. 504/I na nároží Melantrichovy a Havelské, jehož výsledná podoba je dnes dána srůstem několika křídel. Věž v tomto domě nebyla ve hmotě stavby identifikována, ale velmi pravděpodobně zde existovala a patrně souvisela s raně gotickou výstavbou čp. 504 (MAYER 1980, 141, 144). Výjimečný byl i věžový dům čp. 548, doposud stojící na rohu Staroměstského náměstí a Železné ulice (LIBAL 1983, 178; LIBAL/MUK 1996, 91). Je dokladem proměny starší románské stavby ve věžový dům. Věž, kterou lze snad vnímat jako součást hloubkového traktu z 2. poloviny 13. století, je také ukryta v jádru objektu čp. 309 u ústí Bartolomějské do ulice Na Perštýně (LIBAL/MUK 1996, 95; HAVRDA/SEMERÁD/MUSÍLEK 2014, 78). Další předpokládaná věž, v čp. 446 v Jilské ulici, je datována na základě žebrové klenby do doby kolem roku 1260, byla součástí klášterního dvora vilémovského kláštera (MENCL 1969, 60). K věži se připojuje jednotrakt, který probíhá paralelně s ulicí stejně jako u věží Havelského města. Několik věžových domů se kumulovalo kolem Staroměstského náměstí. Připomenout je třeba nejprve věž Staroměstské radnice (čp. 1), která je v dolní partii raně gotická (MENCL 1969, 49, 50; LIBAL/MUK 1996, 113) a byla součástí domu Volflina od Kamene (čp. 2; AUGUSTA/BRONCOVÁ 2002, 17), tvořeného traktem do náměstí a krátkým dvorním křídlem. Také věžový dům čp. 605 U Zvonu má svůj původ v rané gotice (LIBAL 1983, 213; LIBAL/MUK 1996, 91). Výstavba honosné věže, ovšem původně podstatně nižší než např. věž v čp. 403, s přiléhajícími křídly, byla nově datována do intervalu 1310–1315 (BENEŠOVSKÁ 2010, 62–67). Na severní straně Staroměstského náměstí to byl dům čp. 27, dnes čp. 24, nazývaný U věže, který patřil pražskému měšťanskému rozrodu Velflovičů (LIBAL 1983, 179; VLČEK 1996, 161), dále dům čp. 931 v Salvátorské ulici (LIBAL 1983, 179). Věžový objekt je také předpokládán v dvorním křídle čp. 553 v Celetné ulici, kde je však spojován s výstavbou ve 2. polovině 14. století (VLČEK 1996, 371). Připomenout lze i částečně zahloubený dům věžového charakteru čp. 784 z doby kolem poloviny 13. století, který stával při kostele sv. Haštala (LIBAL 1983, 179; VLČEK 1996, 473; LIBAL/MUK 1996, 95). Nejasná je situace v případě dvojice věží na městišti Karolina. Jedna z nich stála při tržišti, druhá v dosud zachovaném domě U Císaře (VLČEK 1996, 358). Dle svědectví Langweilova modelu Prahy z let 1826–1837 se věžovitý dům nacházel také v zaniklém čp. 102b v Platněřské ulici (tzv. Helmovský dům).

Hledání analogií a vzorů v zahraničí

Zajímavá je otázka původu, respektive geneze věžových měšťanských domů či domů s věží. V našem případě si zaslouží v širší středoevropské perspektivě pozornost věže s přiloženými trakty. Jsme si vědomi toho, že tato skladebná dvojice spojuje natolik lapidární formy, že lze jen stěží hovořit o jejich typologii a lze s takto formovaným útvarem pracovat jen s dostatečnou obezřetností. Ukazuje se, že výstavba věžových domů je vázána na překvapivě široký geografický prostor. Rozsáhlejší hodnocení ovšem naráží na torzovitý stav objektů a neustálenou terminologickou klasifikaci těchto objektů.

Obytné věže, pouze volně srovnatelné s našimi příklady, převýšeného charakteru vzhledem k jejich ploše, jsou registrovány z prostoru celé středověké Francie a jsou řazeny do kategorie domů s obytnými věžemi tvořícími kompaktní (celistvé) bloky. Není vyloučeno, že tyto kompaktní domy (věže) nestály původně volně (GRANDCHAMP 1999, 23), ale byly vybaveny vedlejšími budovami, nicméně materiálová základna je natolik fragmentární, že nedovoluje konkrétnější závěry. Další dvě příbuzné kategorie masivní bloky spojují s věžemi, čili v podobě věže (takovými *Turmbau*, *Casa-torre*; GRANDCHAMP 1999, 23).

Z Toskánska jsou známy středověké věžové domy, označované někdy jako obytné věže, jimž odpovídají v italštině pojmy *casatorre*, případně *torrecasa*. Tento typ italské opevněné stavby vznikl sloučením věže a paláce (BRAUNE 1983, 53, 54).

Ve Vídni jsou v písemných pramenech doloženy obytné věže ve 12. století, z nichž některé byly dokonce postaveny ve století předcházejícím (PERGER 1992, 109).

V literatuře byla zvažována, ale také odmítána, typologická podobnost věžových domů Havelského Města pražského a středověkých domů v Řezně. Zastáncem řezenských předloh domů s věží na Havelském Městě byl zejména V. Mencl, který disponoval výtečným přehledem o evropské

architektuře. Právě v Řezně nacházel jediné předlohy pro věžové domy (MENCL 1969, 51). Uvedl, že věže v Řezně byly vyšší než v Praze. Avšak i tam od 40. let 13. století, kdy se, podle již zastaralých názorů, začaly budovat, postupně klesala jejich výška, až se nakonec počátkem 14. století věže změnily v ozubené štíty příčných domovních traktů. Vzniklá uliční fronta je souvislá, rytmizovaná jen vertikálami vysokých věží. Pražské domy měly oproti řezenským také nižší a poměrně delší „paláce“/křídla (MENCL 1964, 113).

Menclovův úhel pohledu však nebyl obecně přijat. Bylo vysloveno hodnocení, že v Řezně se nevyskytuje čistý typ jednotraktu, který by navíc byl časově souřadný se stavbou věže, jaký se formoval v Praze (LÍBAL/MUK/PAVLÍK 1966, 52). Tyto kritické poznámky však zkomplikoval následný průzkum v domě čp. 403, kde byl dokumentován raně gotický jednotrakt přiložený k věži, s jejíž stavbou byl téměř současný. Tento příklad lze považovat za vzorový a odpovídající hodnocení V. Mencla. V Řezně má výstavba profánních věží dlouhou tradici. Jsou zde doloženy bezpečně ve 12. století a o jejich existenci se uvažuje i dříve. V písemných pramenech se termín věž poprvé objevuje – pomineme-li bližší klasifikaci – v roce 1138 (STROBEL 1994, 245). Jsou takto často označovány „domovní věže“ a již ve 12. století jsou doloženy příklady o čtyřech patrech (Untere Bachgasse 13 v Řezně; STROBEL 1976, 55). Některé příklady jsou klasifikovány jako hraniční a souvisely snad se šlechtickými příbytky v oblasti tamější falce. V jiných příkladech jsou doloženy věže v rámci biskupských dvorů. Tyto stavby snad mohly posloužit jako starší předlohy pro mladší měšťanskou výstavbu (STROBEL 1976, 56).

V Řezně jsou pozoruhodně zachované pozdně románské a raně gotické věže datované od sklonku 12. století po 3. čtvrtinu 13. století. Mají několik společných znaků nápadně podobných pojednávaným pražským příkladům. Všechny tyto věže jsou zaklenuty v přízemí s tím, že od 2. čtvrtiny 13. století se na místo starších valených a lomených kleneb prosazovaly klenby žebrové.

Řezenské věže jsou děleny do několika skupin. Pro nás je zajímavý například dům Goldenes Kreuz, kde byla na kvadratickém půdorysu vybudována věž, k níž se pojí v podstatě současná přístavba s cimbuřím (STROBEL 1976, 59, 62). Jde tedy o podobný skladebný princip, jaký můžeme konstatovat i v případě čp. 403. Pozoruhodné jsou příklady domů s věžemi, spojovaných s vrcholně gotickou výstavbou. V poslední třetině 13. století vznikaly nákladně budované věže, k nimž se vlastní obytný trakt pojil na boku. V popředí stojí známý Baumburgerturm disponující v prvním patře otevřenou lodžii, nad níž se nalézala podvojná a potrojná okna. Věž nebyla obytná (STROBEL 1976, 62). Je zřejmé, že v Řezně se uplatnily minimálně volně srovnatelné domy s věžemi a přilehlými obytnými trakty, avšak i zde, obdobně jako v Praze, je jejich detailní poznání ztíženo jejich častými přestavbami.

K dataci na základě slohového charakteru a dochovaných architektonických detailů

Rámcovou dataci věží a souvisejících traktů v čp. 401, 402 a 403 a hodnocení jejich slohového charakteru lze opřít o nevelký počet architektonických detailů, z nichž některé byly identifikovány již dříve. V přízemí věže v domě čp. 403, původně zapuštěném do terénu, je pozoruhodná zejména kolínkovitě zakončená konzola, jejíž boční strany se vějířovitě odvíjejí (obr. 4; VODIČKOVÁ 1986, 136 a obr. na s. 134), na kterou navazuje náběžní štítek odlámaného žebra. Analogická forma konzoly pochází např. z komnaty při věži v patře paláce hradu v Jindřichově Hradci, kterou lze datovat společně s palácem do pátého desetiletí 13. století (MENCLOVÁ 1972, 184, 187; obr. 5). Zajímavou paralelu, ovšem pouze volnější, nabízí zakončení jedné zkrácené přípory v lodi minoritského klášterního kostela v Jihlavě z první fáze výstavby, datované do doby kolem roku 1250 (ŠAMÁNKOVÁ 1950, 164; cf. obr. na s. 167 vpravo), případně do doby těsně před polovinou 13. století (KUTHAN 1994, 163). Možná datace konzoly do 2. čtvrtiny 13. století již byla v literatuře uvedena (LÍBAL/MUK 1996, 70).

Chronologickou vypovídací schopnost mají raně gotická sdružená okna již s lomenými záklenky, která byla evidována na průčelích věže v čp. 403. Příkladem takto uspořádaných okenních otvorů v Praze přibývá. Zmíňme nověji identifikované okno v čp. 507 v Havelské ulici, s jeptiškami ve vrcholech obou okenních drah.²⁵ Vzpomenout lze i výjimečné okno v čp. 442 ve Vejvodově ulici (KOVÁŘ/PODLISKA 2008, 119–126) nebo prostě okosené sdružené okno v čp. 211, které osvětlovalo vnitřní východní trakt při Liliové ulici (KOVÁŘ/STAŇKOVÁ 2021, 58, 59). Tyto příklady však pouze

25 Nepublikovaný průzkum v čp. 507 a zjištění Michaela Rykla. Opravujeme zde překlep v práci KOVÁŘ/STAŇKOVÁ 2021, 61, kde je omylem uvedeno čp. 510.

dokumentují šíři uplatnění tohoto detailu v Praze. Raně gotický charakter mají torza ostění oken původního jihozápadního průčelí jednotraktu při věži v čp. 403, zakončená nad soklem drápkem (BÁRTA/VODIČKOVÁ 1971, 250, 251, 254), obdobně toto nacházíme např. u ostění západního portálu cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou (asi 50. léta 13. století).

Detaily v zapuštěném přízemí věže v čp. 402 jsou bohužel velmi poškozené. V současnosti je pouze zřejmé, že na konzoly nasedala klenební žebra s profilem na hranách vyžlabeného hranolu. Těžká klenební žebra kořenila v náběžných štítcích (obr. 6), v nichž byla tupě zakončena i jejich profilace na hranách. Náběžní štítky v různých podobách, ale nejčastěji půlkruhového tvaru, byly obvyklé v zakončení profilací u gotických staveb 13. století v Burgundsku (LASTEYRIE 1927, 109, 110). V domácí architektuře je nalézáme již u staveb z 30. let 13. století. Analogické zakončení pro konzoly zachované v čp. 401 (obr. 9), v patě vyžlabených hranolových žebířů, je známo např. z dobře datovaných chórových kaplí opatského kostela cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou (obr. 11), ale také u patečních kusů žebířů při triumfálním oblouku kostela Panny Marie

Obr. 4. Praha 1-Staré Město, Rytířská čp. 403. Kolínkovitá konzola v přízemí věže (© NPÚ v Praze, foto Z. Helfert, 2012).

Obr. 5. Jindřichův Hradec, hrad. Detail konzoly v 1. patře raně gotického paláce. Analogie ke konzole v přízemí věže v čp. 403 (foto M. Kovář, 2016).

Obr. 6. Praha 1-Staré Město, Rytířská čp. 402. Detail náběžního štítku žebra raně gotické klenby dochované ve věži domu (foto M. Kovář, 2012).

Obr. 7. Praha 1-Staré Město, Rytířská čp. 402. Detail sedile v raně gotické věži přístupné z průjezdu, viz obr. 3: a (foto M. Kovář, 2012).

Obr. 8. Jihlava, kostel sv. Kříže. Sedile v chóru (foto M. Kovář, 2010).

v Písku (viz dále obr. 13). Výstavba žďárského konventu byla v podstatném rozsahu dokončena v roce 1264, práce byly finalizovány za úřadu opata Winricha (1262–1276; KUTHAN 1994, 530).

Pro uplatnění klenební profily v čp. 402 rovněž nalézáme analogie již od 30. let 13. století a běžně pak ve 3. čtvrtině 13. století. Profilace žeber (na hranách vyžlabený hranol) má své paralely i u dobových dělicích klenebních pasů. Připomeňme alespoň zaklenutí bočních lodí benediktinského klášterního kostela v Třebíči, presbytář, závěry bočních lodí a sakristii farního kostela v Jihlavě posvěceného v roce 1257 (KUTHAN 1994, 156) a zejména klenbu kuchyně v Anežském klášteře v Praze (SOUKUPOVÁ 2011, 127). Zde lze upozornit i na zakončení diagonálních žeber v původní vrátnici, jejíž výstavba je datována do počátku 50. let 13. století (SOUKUPOVÁ 2011, 130). Za zmínku dále stojí raně gotická vyžlabená klenební žebra v traktu jižně průjezdu raně gotického domu, který je dnes součástí Karolina. Zdejší křížové klenby jsou v literatuře datovány až do doby kolem roku 1275 (MENCL 1969, 52), oproti dosavadním příkladům je zde tvar žeber již subtilnější. Uvedená forma byla tedy i u pražských raně gotických profánních objektů obvyklá.

Poněkud lépe jsme na tom s hodnocením (velmi pravděpodobně) původně trojlístě zakončeného sedile (obr. 7). V konkrétním případě domu čp. 402 dosud postrádáme zaostřené laloky trojlístých záklenků, známé např. z průjezdů hradů v Písku, Křivoklátu či Jindřichově Hradci. Trojlístě završené záklenky sedilí se zaoblenými laloky z průjezdu čp. 402 byly velmi oblíbené v době před a kolem poloviny 13. století. Z měšťanských domů je možné uvést raně gotické sedile druhotně osazené v píseckém domě čp. 50, údajně pocházející z tamějšího klášterního kostela dominikánů (SOUKUP 1910, 253, 254 a obr. 276 na s. 256). Podobně završené sedile v západní zdi presbyteria minoritského kláštera v Jihlavě (obr. 8) je možné datovat do doby před a kolem poloviny 13. století (KUTHAN 1994, 159, 163). Snad ještě o něco bližší je tvar vyžlabených archivolt sedile z chóru dominikánského kláštera, rovněž v Jihlavě, jehož první etapa, do níž spadá i výstavba chóru, je datována do doby kolem roku 1260 (KUTHAN 1994, 166). Sedile se zahrocenými laloky trojlístů nalézáme v domácím materiálu převážně až u staveb budovaných po polovině 13. století, respektive ve 3. čtvrtině 13. století. Připomenout lze sedile ve zvíkovském paláci nebo v průjezdu hradu Křivoklátu. Zaoblené tvary trojlístých záklenků známe ovšem také například ze starší vrstvy sanktuárií, z nichž připomeneme z 50. až 60. let 13. století sanktuář středního chóru klášterního kostela augustiniánů eremitů v Pivoni nebo sanktuář hlavního chóru cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou. V Praze se takové tvary archivoly uplatnily u raně gotického sedile v čp. 433 v Michalské ulici, ale také u niky v kapli Panny Marie v Anežském klášteře.

Významné detaily byly zachyceny v raně gotickém přízemí (věži?) severního dílu traktu čp. 401 při parcelní zdi s čp. 400. Zachovaly se zde raně gotické konzoly s proláklými boky (obr. 9), na něž nasedala nejspíše hranolová a na hranách vyžlabená žebra. Podobné konzoly nacházíme v Praze v dolní části vysokých náběžníků žeber, kterými byla zaklenuta kuchyně Anežského kláštera (obr. 10), datovaná do 50. let 13. století (SOUKUPOVÁ 2011, 127). Je však třeba uvést, že tato forma konzol není v naší raně gotické architektuře neobvyklá. Konzolám z čp. 401 jsou dosti podobné analogické prvky v jižní boční chórové kapli již několikrát uvedeného cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou (obr. 11).

Zajímavé je srovnání s některými typy konzol, které se objevují v rejstříku tzv. zvíkovsko-písecké huti. Právě na Zvíkově můžeme pozorovat starší předstupně takových forem. Uvedme vývojové mimořádně důležité konzoly v přízemí Hlízové věže zv. Markomanka ze 30. let 13. století a konzoly v substrukci křídla pod kaplí (obr. 12), tedy v těch částech hradu, které byly zbudovány převážně za vlády krále Václava I. (SOUKUP 1910, 391 + obr. 425 na s. 394, 403 + obr. 451, na s. 414).

Významný srovnávací materiál pro čp. 401 představují například čtyřboké konzoly z bočních lodí farního kostela Panny Marie v Písku (SOUKUP 1910, 216 + obr. 238 na s. 215). Již v repertoáru nejstarších architektonických detailů mariánského kostela (obr. 13) shledáváme celkem blízkou paralelu ke konzolám v čp. 401 (obr. 9), jmenovitě jde o konzolu v jihovýchodním koutu severní boční lodi, tedy o detail spojovaný s nejstarší fází výstavby kostela (ADÁMEK/SOMMER/VŠETEČKOVÁ 2001, 39, 40 a cf. obr. 34 na s. 39), jež je datována do doby kolem roku 1260 s hypotetickým svěcením v roce 1263 (ADÁMEK/SOMMER/VŠETEČKOVÁ 2001, 8, 35). Upozornit lze také na proláklé jehlancové konzoly s navazujícím náběžným štítkem, ze sálu domu U Páva (čp. 38) v Písku, jehož raně gotická výstavba byla zařazena do 3. čtvrtiny 13. století (KUTHAN 1975, 77, 78). Zmínku si dále zaslouží konzoly vynášející žebra klenby raně gotické břitové věže zvané Rumpál, která je součástí opevnění strakonického hradu (obr. 14). Jejich forma je již poklasicky protáhlá a vyzábělá, nicméně i zde je základní tvar konzol jehlancový, v zásadě navazující na zmíněné konzoly při triumfálním oblouku v kostele Panny Marie v Písku. Výstavba věže bývá datována do sklonku

Obr. 9. Praha 1-Staré Město, Rytířská čp. 401. Detail konzoly raně gotické žebrové klenby východního dílu traktu domu při ulici (foto M. Kovář, 2012).

Obr. 10. Praha 1-Staré Město, Anežský klášter. Konzola s náběžním štítkem raně gotické žebrové klenby klášterní kuchyně (foto M. Kovář, 2012).

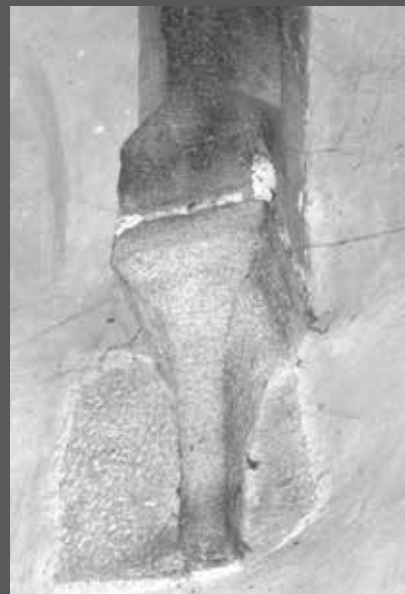
Obr. 11. Ždár nad Sázavou, cisterciácký klášter. Konzola v jižní chórové kapli (foto M. Kovář, 2016).

Obr. 12. Zvíkov, hrad. Konzola v raně gotickém prostoru pod hradní kaplí (foto M. Kovář, 2012).

Obr. 13. Písek, kostel Panny Marie. Raně gotická konzola při triumfálním oblouku (foto J. Adámek, 2022).

Obr. 14. Strakonice, hrad. Konzola raně gotické klenby ve věži zv. Rumpál (foto M. Kovář, 2018).

Obr. 15. Holubice (okr. Praha-západ), kostel Panny Marie. Konzola klenby v západní předsíni (foto M. Kovář, 2022).

Obr. 16. Velehrad, cisterciácký klášter; kostel Zjevení Páně zvaný kaple Cyrílka. Konzola klenby v chóru (foto M. Kovář, 2014).

Obr. 17. Oleška (okr. Praha-východ), kostel Všech svatých. Konzola v chóru (foto M. Kovář, 2020).

Obr. 18. Praha 1-Staré Město. Věž domu čp. 403 v Rytířské ulici (foto R. Novotný, 2010).

13. století, konkrétně mezi léta 1270 až 1280 (MENCLOVÁ 1972, 308). Konzoly se ve své základní formě volněji blíží zmiňovaným prvkům v čp. 401. Obdobně je možné odkázat na tvar konzol z presbytáře kostela sv. Václava v moravských Dukovanech, posvěceného v roce 1281 (SAMEK 1994, 430, 431), jehož výstavba je datována již do doby kolem poloviny 13. století (LÍBAL 2001, 90). Jak dlouho dozníval lapidární tvar těchto jehlancových konzol s proláklými boky, dokládá příklad klenby předsíně kostela Panny Marie v Holubicích (obr. 15). Pod výběhy klínových vyžlabených žeber jsou zde osazeny drobné konzolky, které nejsou v jádru nepodobné konzolám v čp. 401 (obr. 9). Klenba je datována do doby kolem roku 1300 nebo na počátek 14. století (VŠETEČKOVÁ/CZUMALO/PRIX 2011, *sine pag.* [21, 22]). Velmi volně srovnatelné konzoly, tedy již v poněkud obměněné formě, pocházejí z presbytáře kostela Zjevení Páně, zvaného kaple Cyrilla, na Velehradě, kde bylo na příbuznost s konzolami v severní chórové kapli ve Žďáru upozorněno již v minulosti (KUTHAN 1994, 441; obr. 16). K poslední uvedené analogii mají do jisté míry blízkost i konzoly z kostela Všechny svatých v Olešce (LÍBAL 2001, 291; obr. 17), který je datován do 3. čtvrtiny 13. století.

Z uvedeného stručného rozboru dochovaných analogií vyplývá, že zachované detaily nevylučují zařazení výstavby domů s věží při Rytířské ulici do doby kolem poloviny 13. století, nejspíše do rozmezí 40. až 60. let. S tímto závěrem konvenují i absolutní dendrochronologická data získaná z čp. 401 (1243+), ale také nepochybná vazba na výstavbu opevnění Starého Města pražského, která náleží do období vlády krále Václava I. (1230–1253). Ve sledovaném bloku byla výstavba opevnění zahájena ve 30. letech 13. století. Konstrukčně komplikované interiéry věží, které byly klenuty i v patře (čp. 403), tedy způsobem obvyklým v Praze již od románského období a podmíněným dostatkem stavebního kamene, jsou srovnatelné s kvalitní dobou architektonickou produkcí jak v rámci klášterních fundací, tak staveb příslušníků horních vrstev městského obyvatelstva v jiných místech Prahy a dalších významných měst. Nelze vyloučit, že pracovní síly a specialisté podílející se v dané době na rozsáhlé stavbě Anežského kláštera (nebo klášterních staveb obecně) mohli mít vliv i na výstavbu profánních objektů.

Z hlediska základní klasifikace nicméně shledáváme v případě pražských domů s věží v Havelském městě (obr. 18) dispoziční analogii právě u řezenských domů. Nejspíše jde o typ objektů, které jsou definovány jako věže s jednoduchými přístavbami obytných traktů na čtvercovém či obdélníkovém půdorysu. Uváděný příklad, tzv. Goliathhaus, s věží a připojeným traktem při ulici, je velmi výstižný (STROBEL 1963, 362). Uvedený „typ“ domu, vedle typů ostatních, se zde objevuje nejpozději ve 13. století. Námi sledovaná dispozice náleží k těm spíše četněji doloženým ve 12. a na počátku 13. století (STROBEL 1963, 363). Je však zapotřebí doplnit, že v poslední třetině 13. století se v Řezně nadále uplatňovaly věže, u nichž se ovšem nepředpokládá obytná funkce, kterou suplovalo boční křídlo (Baumburgerturm s kaplí v přízemí věže; STROBEL 1976, 62). Při tomto srovnání nesmíme zapomínat na skutečnost, že přinejmenším v domě čp. 403, a snad také v čp. 404, byla nejstarší křídla orientována směrem SZ–JV, tedy nikoli podél Rytířské ulice. Naopak v případě domu čp. 402 je třeba uvažovat o časném raně gotickém původu křídla při Rytířské ulici, jak to ostatně dokládá sedle zachované v severovýchodní zdi věže (obr. 7). V případě čp. 401 je za současného stavu poznání možné uvažovat o věži s připojeným částečně zahloubeným SV–JZ traktem, k němuž se pojilo krátké východní křídlo orientované SZ–JV. Dvorními křídly (zadními komorami?) byly patrně raně gotické domy vybaveny velmi časně.

Opevnění Starého Města pražského v Provaznické ulici

Během neohlášených zemních prací v roce 2012 byla pod novověkou zástavbou při západní straně Provaznické ulice odhalena přibližně severojižně orientovaná zeď, kterou lze vzhledem k její poloze a struktuře celkem bezpečně interpretovat jako městskou hradbu opevnění.²⁶ Báze odkrytého úseku hradby byla tvořena liniovou zdí o délce 19,7 m a šířce, dle stavu zachování, v intervalu 1,75–2,0 m. Hradební zdi prostupovala obdélníková bašta (4,65 × 5,59 m), jejíž základové zdivo bylo směrem do města průběžné. Zdivo hradby tvořil lomový, nerovnoměrně zastoupený křemenec doplněný opukou. Výstavba zdi probíhala v páscech oddělovaných vodorovnými technologickými spárami. Při bližším pozorování bylo možné rozpoznat úseky vyzdívané z mírně odlišných zdících prvků, což nepochybně souviselo s dodávkami stavebního kamene. Nezdokumentovaná zůstala situace hradby v čp. 402 (obr. 2: tečkovaně). Na vnitřní straně hradby tam byl sekundárně osazen architektonický článek (cf. DRAGOUN/PODLISKA/STAREC 2019a, 117). Datace

26 Vzhledem k významu nalezené zdi byla provedena její základní dokumentace a zběžná analýza.

hradební zdi je zatím nejistá. Charakteristické pro staroměstské opevnění daného úseku je důsledné užití lomového zdiva a pečlivě armovaných nároží obdélné věže.²⁷ Nalezený úsek hradby lze na základě dosavadních poznatků řadit do období vlády krále Václava I. (1230–1253) či do počátků panování Přemysla II. Otakara (1253–1278). Tomu odpovídá i stávající datování první etapy staroměstského opevnění, které bylo budováno v úseku Havelského města ve 30. letech 13. století, a jehož výstavba se protáhla do 50. let téhož věku (DRAGOUN/PODLISKA/STAREC 2019a, 123).

Je zřejmé, že výstavba konstrukčně náročných nárožních věžových domů probíhala paralelně nebo spíše v mírném časovém odstupech po výstavbě hradby. Rozvržení parcel zřetelně poukazuje na jednotný urbanistický koncept zástavby v jižní části Havelského města. Zůstává otázkou, do jaké míry byla funkce věží obranná, pokud byly budovány zároveň se staroměstským opevněním či krátce po jeho výstavbě.²⁸ Zdá se tedy, že primárně nešlo o provizorní ochranu před vybudováním staroměstského opevnění, ale spíše o reprezentativní prvek majitelů a snad i o obrannou funkci proti znepřáteleným měšťanským rodinám a jejich pomocníkům. V tomto slova smyslu je na místě znovu upozornit na skutečnost, že majitelé věžových domů v jižní části Havelského tržiště nejspíše ovládali přilehlé úseky staroměstských hradeb. Domovní parcely přiléhaly přímo k městské hradbě. Ulička v místě dnešní Provaznické ulice je poprvé v písemných pramenech zmiňována roku 1434 mezi městskou hradbou a parkánovou zdí (TOMEK 1866, 132). Již výše bylo upozorněno na skutečnost, že Mikuláš II. od Věže (na počátku 14. století patrně majitel čp. 403 U Věže) ze svého domu ovládal přilehlou branku, která byla součástí Havelské brány, o čemž informují dochované písemné prameny, zejména tzv. Dalimilova kronika a její překlady a dále kronikáři Petr Žitavský nebo Beneš Krabice z Weitmile (BROM 2009, 570; cf. DAŇHELKA ET AL. 1988, 515; FRB IV/1, 172; FRB IV/4, 467, 468, český překlad BLÁHOVÁ ET AL. 1987, 182; HEŘMANSKÝ ET AL. 1976, 224; cf. MUSÍLEK 2012b, 337–340).

Závěr

Dosavadní představy, které pracovaly s modelem vazby věží a přiléhajících traktů aplikovaným na stávající rozvrh parcel, byly narušeny nově identifikovanou věží v čp. 401. K detailnímu pochopení bude zapotřebí precizní stavebněhistorický průzkum. Forma předběžného zpřístupnění – nově zpracovaná pasportizace – neumožňuje kritický pohled na námi formulované teze. Deskripce jednotlivých prostor odpovídá standardu nedestruktivního SHP, tedy logicky bez dokládání a vyhodnocení detailních nálezových situací.

Obr. 19. Praha 1-Staré Město. Nástěnná malba z domu čp. 383 Na Můstku, jejíž vznik lze klást do 16. století. Pravděpodobně zachycuje jihovýchodní část Starého Města pražského. Ztotožnění výjevu s touto částí města se zdá být pravděpodobné, nicméně jeho definitivní určení bude možné až po zevrubnějším rozboru v současnosti obtížně přístupného celku. Na malbě lze patrně identifikovat kostel sv. Havla, Havelské tržiště, Karolinum nebo (zde v detailu) Uhelný trh a bránu u kostela sv. Martina ve zdi. Přes zjevnou stylizaci malba přináší unikátní vyobrazení Havelského města v jeho v podstatě ještě středověké podobě, včetně zachycení zdejších věžovitých domů (© Muzeum hlavního města Prahy, sign. H 178211).

27 A to ještě v době, kdy je v Praze běžné užívání kvádrkové technologie (jako např. u přístavby k rotundě sv. Vavřince někdy po roce 1230; např. DRAGOUN 2002, 79, 80). Objektem, který v Praze umožňuje sledovat proměnu forem zdiva, je Anežský klášter. Jeho nejstarší partie byly vybudovány z opukových kvádrů a cihel, ale již u presbytáře kostela sv. Františka postaveného mezi lety 1238–1245 registrujeme lomové zdivo. I v profánním prostředí lze u některých staveb identifikovat přežívání techniky z hrubě opracovaných kvádrů (např. Havelská ulice čp. 509).

28 „Nelze přehlédnout ani pravděpodobnou obrannou funkci věží, jež po vybudování silného staroměstského opevnění na přelomu 13. a 14. století ztratila smysl.“ (LIBAL/MUK/PAVLÍK 1966, 51).

Ještě jednou shrňme základní informace. V případě čp. 401 bylo konstatováno, že zde byl „identifikován relikt věžového domu“ s tím, že další věž byla rozpoznána ve vnějším líci jihozápadní obvodové zdi čp. 400 (NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015, *sine pag.*). Ještě v průběhu 13. století byl v severozápadní části parcely čp. 401 vybudován obdélný trakt (obr. 3: IV+V), který vznikl ve dvou fázích a jehož nárožní díl je někdy rovněž považován za věž (obr. 3: IV). Aktuální stavební průzkum se však k jeho celkové podobě nevyjadřuje. Dále je konstatována přítomnost průjezdu a navazujícího traktu při ulici Rytířská, jehož vznik byl ovšem ve sledovatelných úsecích datován až do 14. století.

V případě čp. 402 nejstarší stavební etapu reprezentuje věž v západním koutu městiště. Vedle věže datované do doby kolem roku 1250 vedl průjezd zaklenutý dvojicí klenebních travé. Dále navazoval jednotrakt dosahující až k čp. 401. Severní část parcely zaujímal v gotickém období trakt se zadní komorou (obr. 3: VII). Ve stejné době bylo vybudováno i jihozápadní křídlo (obr. 3: b), jehož vznik je

datován až do doby po roce 1300 (NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015, *sine pag.*). Z uvedeného je zřejmé, že bezpečnou a ucelenou představou o původní raně gotické zástavbě čp. 401 nedisponujeme.

Předpokládanou paralelu k pražským domům s věžemi představují domy v Řezně, někdy je opeřováno i s fondem vídeňských domů (MUK 1964, 71). Zdá se, že příklad domů v Řezně je pražskému prostředí v základním skladebném konceptu velmi blízký, přičemž nejde pouze o základní půdorysnou dispozici, ale také o formu užitých detailů, pro něž zde nalezneme více či méně těsné analogie. Dokladované tvary a architektonický koncept jsou však spíše obecného rázu. Z datačního a provenienčního hlediska jsou významnými detaily sdružená okénka s lomenými záklenky ve věži čp. 403. Jejich podrobná dokumentace nebyla bohužel publikována. V obecné rovině lze ovšem nalézt bohaté analogie v podobě základní koncepce utváření těchto detailů nejen v Řezně, ale i v jiných evropských městech. Okna s dělicími

Obr. 20. Praha 1-Staré Město. Nástěnná malba z domu čp. 383 Na Můstku patrně ze 16. století – detail.

Výřez pravděpodobně zobrazuje věžový dům čp. 403 v jeho gotické podobě (střední část vpravo). Na vyobrazení lze spatřit drobná raně gotická sdružená okénka, která byla v nedávné době v objektu skutečně odkryta. Zajímavým detailem je i červený nátěr fasády, podobně jako použití keramické krytiny na pokrytí střechy (© Muzeum hlavního města Prahy, sign. H 178211).

sloupky byla součástí řezenských domů v době od 12. do 14. století (STROBEL 1963, 356), nicméně se uvádí, že krátce po roce 1330 sloupková okna mizí (STROBEL 1981, 21). Rovněž hranolová vyžlabená žebra reliktně zachovaná v čp. 402 a 401 mají v Řezně své analogie. Na základě formálního rozboru jsou řezenské prvky považovány spíše za formálně starší. Jmenovitě se jedná o hluboce vyžlabená, stále ještě široká, hranolová žebra (kolem poloviny 13. století se „zvětšuje výška prožlábnuté plochy a výžlabky jsou mělčí“; STROBEL 1963, 356).

Řezenské paralely podporují mimo jiné i písemné prameny, které ve 2. polovině 13. století dokládají úzké kontakty mezi pražskými a řezenskými kupci a obchodníky. Řezno *de facto* až do poloviny 14. století představovalo na západ od našich hranic hlavního obchodního partnera pražských měšťanů. Právě v polovině 14. století jeho roli ve zprostředkování mezinárodního obchodu převzali s podporou Karla IV. norimberští kupci (např. GRAUS 1950, 35; BRUNS/WECZERKA 1962, 588–594; k mezinárodnímu obchodu nejnověji MUSÍLEK/TAIBL v tisku).²⁹

29 Na vzestup norimberských měšťanů ve středoevropském obchodu od konce 14. století upozornil např. JANAČEK 1955, 23–25.

Při srovnání pražských domů s těmi řezenskými představuje největší problém doposud málo poznáný stavební vývoj pražských domů. I přesto však můžeme konstatovat základní shodné principy, které vedly k formování a zvyšování počtu domů s věžemi v obou městech. Výstavba domů na Havelském městě probíhala patrně místními stavebními hutěmi, jejichž členové byli seznámeni se soudobou architektonickou tvorbou a participovali na výstavbě řady významných objektů v Praze.

Výstavba měšťanských domů při Rytířské ulici byla v první etapě realizována současně se stavbou městské hradby či krátce po ní. Prioritně při této ulici vyrůstaly nárožní věže, ke kterým se současně nebo velmi záhy a postupně připojila křídla. Jak městské hradby, tak věže obytných domů vznikly v intervalu od 30. až do počátku 60. let 13. století. Právě 30.–50. léta se zdají nejpravděpodobnější dobou vzniku jak opevnění, tak jednotraktových domů s nárožní věží. Do jisté míry je tak zpochybněn obranný účel nárožních věží, které by tak měly spíše reprezentativní charakter a současně by navenek demonstrovaly sociální ambice a postavení svých majitelů uvnitř městské society. Výjimkou jsou patrně pouze věže v nároží bloků, u kterých lze zvažovat i fortifikační význam, především tam, kde komunikace prostupovala branami městského opevnění.

Je zřejmé, že téma pražských domů s věžemi nelze pojednat v rámci jedné studie. Detailní pozornost by si zasloužil také stavebněhistorický výzkum dalších věžovitých staveb nebo objektů nejen v Praze, ale i v dalších českých a moravských městech (např. v Brně, Kutné Hoře apod.). Následně se nabízí hlubší komparace domácího prostředí s věžovými domy a stavbami doloženými v dalších evropských městech. Stranou prozatím byla programově ponechána také vnitřní struktura těchto domů a komunikační vazby. Stejně jako nástěnné malby a plastiky, které byly běžnou součástí nejen těchto výjimečných reprezentativních staveb, ale v období středověku téměř všech rezidenčních objektů zámožnějších obyvatel města.

Věžové domy představují v areálech středověkých měst velmi zajímavý fenomén, kterému bychom rádi důsledně věnovali interdisciplinární pozornost i v budoucnu. Pouze detailním vyhodnocením a analýzou dochovaných písemných a hmotných pramenů (zejména prostřednictvím archeologie, stavební historie a dějin umění – např. rozbořem dochovaných nástěnných maleb; obr. 19–21) lze k dané problematice přinést nové poznatky. Příklad obou analyzovaných domů čp. 401 a 402 v Rytířské ulici dokládá, že šlo o stavebně i architektonicky mimořádné stavby, které výrazným způsobem – pokud byly v minulosti dokončeny v původním záměru – definovaly okolní prostor.

Obr. 21. Praha 1-Staré Město. Překreslené věžovité domy podle dvou detailů nástěnné malby z domu čp. 383/I (viz střední část pravé poloviny obr. 19 a 20; převzato z NOVÁK 1976, 340).

PRAMENY

- BLÁHOVÁ ET AL. 1987 — Marie BLÁHOVÁ / Jakub PAVEL / Jana ZACHOVÁ / Rudolf MERTLÍK (eds): *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987.
- BROM 2009 — Vlastimil BROM (ed.): *Di tutsch kronik von Behem lant : Die gereimte deutsche Übersetzung der Altschechischen Dalimil-Chronik = Rýmovaný německý překlad staročeské Dalimilovy kroniky.* Brno 2009.
- DAŇHELKA ET AL. 1988 — Jiří DAŇHELKA / Karel HÁDEK / Bohuslav HAVRÁNEK / Naděžda KVIŤKOVÁ (eds): *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila : Vydání textu a veškerého textového materiálu 2 : Textový materiál kapitol 53 až 103 a doplňků.* Praha 1988.
- FRB IV/1 — Josef EMLER (ed.): *Petra Žitavského kronika zbraslavská – Chronicon Aulae Regiae.* In: *Fontes rerum Bohemicarum IV.* Praha 1884, 1–338.
- FRB IV/4 — Josef EMLER (ed.): *Kronika Beneše z Weitmile – Chronicon Benessii de Weitmil.* In: *Fontes rerum Bohemicarum IV.* Praha 1884, 457–548.
- HEŘMANSKÝ ET AL. 1976 — František HEŘMANSKÝ / Rudolf MERTLÍK / Zdeněk FIALA (eds): *Zbraslavská kronika = Chronicon Aulae regiae.* Praha 1976.
- LIBER VETUSTISSIMUS — Hana PÁTKOVÁ / Věra SMOLOVÁ / Aleš POŘÍZKA (eds): *Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518. (= Documenta Pragensia Monographia, sv. 25),* Praha 2011.
- NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015 — Miroslav NOVÝ / David OTÁHAL / Matouš SEMERÁD: *Stavebněhistorický vývoj.* In: Kateřina Kroulíková et al., *Rozšířený stavebně historický průzkum : Č. p. 401 a 402 Staré Město, Rytířská 20 a 18, Praha 1.* Praha 2015, rukopis, bez paginace. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy, inv. č. 11/16-2.
- PÁTKOVÁ 1996 — Hana PÁTKOVÁ (ed.): *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434) – Die Steuerbücher der Prager Altstadt (1427–1434) – Libri collectarum Antiquae civitatis Pragensis (1427–1434).* (= *Documenta Pragensia Monographia, sv. 2),* Praha 1996.
- RÖSSLER 1845 — Emil Franz RÖSSLER (ed.): *Das altprager Stadtrecht aus dem XIV. Jahrhunderte.* Prag 1845.

LITERATURA

- ADÁMEK/SOMMER/VŠETEČKOVÁ 2001 — Jan ADÁMEK / Jan SOMMER / Zuzana VŠETEČKOVÁ: Středověký kostel Panny Marie v Písku : Collectanea ad annum Jubilaeum MM edita. Písek 2001.
- AUGUSTA/BRONCOVÁ 2002 — Pavel AUGUSTA / Dagmar BRONCOVÁ (eds): Pražské radnice – The Historical Town Halls of Prague. Praha 2002.
- BÁRTA/VODIČKOVÁ 1971 — Jan BÁRTA / Jana VODIČKOVÁ: Zhodnocení výsledků uměleckohistorického průzkumu domu čp. 384/I v ulici Na můstku – Untersuchungen im Hause CNr 384/I in der Strasse Na můstku. Staletá Praha 5, 1971, 246–255.
- BENEŠOVSKÁ 2010 — Klára BENEŠOVSKÁ: Dům U kamenného zvonu jako městská královská rezidence. In: Královský sňatek : Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310 – A Royal Marriage : Elisabeth Premyslid and John of Luxembourg – 1310. K. Benešová (ed.), Praha 2010, 62–69.
- BLÁHOVÁ ET AL. 1987 — viz *Prameny*
- BRAUNE 1983 — Michael BRAUNE: Türme und Turmhäuser in Toscana : Untersuchungen zu den Anfängen des monumentalen Wohn- und Wehrbaus in Toscana (1000 bis 1350). (= Veröffentlichung der Abteilung Architektur des Kunsthistorischen Instituts der Universität zu Köln, Bd. 24). Köln 1983.
- BROM 2009 — viz *Prameny*
- BRUNS/WECZERKA 1962 — Friedrich BRUNS / Hugo WECZERKA: Hansische Handelsstrassen : Atlas. (= Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, Neue Folge Bd. XIII/1), Köln–Graz 1962.
- DANĚLKA ET AL. 1988 — viz *Prameny*
- DRAGOUN 2002 — Zdeněk DRAGOUN: Praha 885–1310 : Kapitoly o románské a raně gotické architektuře – Prag 885–1310 : Kapitel über romanische und frühgotische Architektur. Praha 2002.
- DRAGOUN 2012 — Zdeněk DRAGOUN: Nové archeologické poznatky o Havelském Městě a otázka dokončení jeho lokace – New Archaeological Knowledge on Gallus Town and the Questions of the Completion of its Location. In: MUSÍLEK ET AL. 2012, 186–199.
- DRAGOUN/PODLISKA/STAREC 2019a — Zdeněk DRAGOUN / Jaroslav PODLISKA / Petr STAREC: Neue Befunde zur Befestigung der Prager Altstadt. In: Befestigung und Grenze in Mittelalter und Neuzeit. (= Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit, Bd. 32), A. Diener / J. Müller / M. Untermann (eds), Paderborn 2019, 113–124. DOI: <<https://doi.org/10.11588/dgamn.2019.0.69673>>.
- DRAGOUN/PODLISKA/STAREC 2019b — Zdeněk DRAGOUN / Jaroslav PODLISKA / Petr STAREC: Nové informace k poznání opevnění Starého Města pražského – Neue Informationen zur Befestigung der Prager Altstadt. In: Město a jeho hradby. (= Documenta Pragensia, sv. 38), O. Fejtová / M. Maříková / J. Pešek (eds), Praha 2019, 21–37.
- GRANDCHAMP 1999 — Pierre Garrigou GRANDCHAMP: Demeures médiévales : Cœur de la cité. Paris 1999.
- GRAUS 1950 — František GRAUS: Český obchod se sukem ve 14. a počátkem 15. století : (K otázce významu středověkého obchodu) – Le commerce des draps tchèque au XIVe et au début du XVe siècle : (A propos du problème de l'importance du commerce au Moyen Age). Praha 1950.
- HAUSEROVÁ 2012 — Milena HAUSEROVÁ: Příspěvek k poznání domovní zástavby Havelského Města – A Contribution on the Knowledge of the Residential Built-up Area of Gallus Town. In: MUSÍLEK ET AL. 2012, 274–296.
- HAVRDA/SEMERÁD/MUSÍLEK 2014 — Jan HAVRDA / Matouš SEMERÁD / Martin MUSÍLEK: K proměně předlokačního osídlení Prahy v raně gotické město na příkladu románského domu v objektu čp. 309 v Bartolomějské ulici – Zur Verwandlung der Vorlokationsbesiedlung in die frühgotische Stadt am Beispiel des romanischen Hauses im Objekt Nr. Konstr. 309 in Bartolomějská G. Staletá Praha 30, 2014/2, 65–85.
- HEŘMANSKÝ ET AL. 1976 — viz *Prameny*
- HOERNES 2000 — Martin HOERNES: Die Hauskapellen des Regensburger Patriziats : Studien zu Bestand, Überlieferung und Funktion. Regensburg 2000.
- ISENMANN 2012 — Eberhard ISENMANN (ed.): Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550 : Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtrecht, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft. Wien–Köln–Weimar 2012. DOI: <<https://doi.org/10.7788/boehlau.9783412212322>>.
- JANÁČEK 1955 — Josef JANÁČEK: Dějiny obchodu v předbělohorské Praze – Geschichte des prager Handels in der Zeit vor der Schlacht auf dem Weissen Berge. Praha 1955.
- KOVÁŘ/PODLISKA 2008 — Miroslav KOVÁŘ / Jaroslav PODLISKA: Nález pozůstatku neznámé raně gotické zástavby ve Vejvodově ulici na Starém Městě pražském – Fund eines Überrestes der unbekannten frühgotischen Bebauung in der Vejvodova Gasse in der Altstadt Prag. Průzkumy památek 15, 2008/2, 119–126.
- KOVÁŘ/STAŇKOVÁ 2021 — Miroslav KOVÁŘ / Veronika STAŇKOVÁ: Ze starších stavebních dějin kláštera dominikánek v Praze na Starém Městě – Aus der älteren Baugeschichte des Klosters der Dominikanerinnen in der Prager Altstadt. Staletá Praha 37, 2021/2, 39–89.
- KUTHAN 1975 — Jiří KUTHAN: Gotická architektura v jižních Čechách : Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha 1975.
- KUTHAN 1994 — Jiří KUTHAN: Česká architektura v době posledních Přemyslovců : Města – hrady – kláštery – kostely. Vimperk 1994.
- LASTEYRIE 1927 — Robert de LASTEYRIE: L'architecture religieuse en France a l'époque gothique. Tome 2. M. Aubert (ed.), Paris 1927.
- LAŠŤOVKA/LEDVINKA ET AL. 1998 — Marek LAŠŤOVKA / Václav LEDVINKA ET AL.: Pražský uličník : Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 2 (O–Ž). Praha 1998.

- LÍBAL 1983 — Dobroslav LÍBAL: Architektura. In: Praha středověká. (= Čtvero knih o Praze : Architektura, sochařství, malířství, umělecké řemeslo), E. Poche (ed.), Praha 1983, 165–356.
- LÍBAL 2001 — Dobroslav LÍBAL: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001.
- LÍBAL/MUK 1996 — Dobroslav LÍBAL / Jan MUK: Staré Město pražské : Architektonický a urbanistický vývoj. Praha 1996.
- LÍBAL/MUK/PAVLÍK 1966 — Dobroslav LÍBAL / Jan MUK / Milan PAVLÍK: Raně gotické Havelské město – Die frühgotische St.-Galli-Stadt. Pražský sborník historický 3, 1966, 44–55.
- LIBER VETUSTISSIMUS — viz *Prameny*
- MAYER 1980 — Josef MAYER: Dům „U věže řezané“ na Starém Městě pražském – Das Haus zum Turm in der Prager Altstadt. Památky a příroda 5, 1980/3, 141–144.
- MENCL 1964 — Václav MENCL: Hrad Špilberk a jeho stavební typ – Der Spielberg in Brünn und sein Bautypus. Památková péče 24, 1964/4, 102–114.
- MENCL 1969 — Václav MENCL: Praha – Prague. Praha 1969.
- MENCLOVÁ 1972 — Dobroslava MENCLOVÁ: České hrady 1. Praha 1972.
- MENDL 1926 — Bedřich MENDL: Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku. (= Zvláštní otisk z „Českého Časopisu Historického“ roč. XXX. a násl.), Praha 1926.
- MENDL 1932 — Bedřich MENDL: Z hospodářských dějin středověké Prahy. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 5, 1932/2, 161–390.
- MERTA/PEŠKA 2007 — David MERTA / Marek PEŠKA: Brněnské domy s věží – Brünner Turmhäuser. In: Dějiny staveb 2007 : Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb, J. Anderle et al. (eds), Plzeň 2007, 205–216.
- MEZNIČEK 1990 — Jaroslav MEZNIČEK: Praha před husitskou revolucí – Prag vor der Hussitenrevolution. Praha 1990.
- MUK 1964 — Jan MUK: Příspěvek k poznání památkové hodnoty Havelského města v Praze. Ein Beitrag zur Erkenntnis des Denkmalswertes der Gallstadt in Prag. Památková péče 24, 1964/3, 65–72.
- MUSÍLEK 2012a — Martin MUSÍLEK: In Novo foro residentis : Sociotopografická analýza Havelského tržiště ve 14. století – In Novo foro residentis : A socio-topographic analysis of Gallus Marketplace in the 14th century. In: Musílek et al. 2012, 42–71.
- MUSÍLEK 2012b — Martin MUSÍLEK: Rodina od Věže a její městské rezidence : Příspěvek k dějinám staroměstského domu čp. 403/I – Die Familie „Od Věže“ (Vom Turm) und ihre städtischen Residenzen : Ein Beitrag zur Geschichte des Altstädter Hauses Nr. 403/I. Pražský sborník historický 40, 2012, 333–347.
- MUSÍLEK 2013 — Martin MUSÍLEK: Mincmistr Eberhard a jeho přátelé : Několik poznámek k počátkům Havelského Města – Mintmaster Eberhard and his Friends : Several notes on the beginnings of Gallus Town. Mediaevalia Historica Bohemica 16, 2013/2, 7–23.
- MUSÍLEK 2015 — Martin MUSÍLEK: Patroni, klienti, příbuzní : Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století – Patrons, Clients, and Relatives : The social World of Old Town Prague in the 14th Century. Praha 2015.
- MUSÍLEK 2020 — Martin MUSÍLEK: Majitelé – nájemci – podnájemníci : Topografické, hospodářské a sociální souřadnice nájemního bydlení ve středověké Praze – House Owners – Tenants – Lodgers : The Topographical, Economic and Social Issues of Tenement Houses in Medieval Prague. Staletá Praha 36, 2020/2, 2–36.
- MUSÍLEK ET AL. 2012 — Martin MUSÍLEK ET AL.: Havelské Město pražské ve středověku : Historie – archeologie – stavební historie. Praha 2012.
- MUSÍLEK/TAIBL v tisku — Martin MUSÍLEK / Pavel TAIBL: Týnský dvůr neboli Ungelt – centrum zahraničního obchodu. In: Ceny – mzdy – peníze : Ekonomické myšlení ve středověkých a raně novověkých městech. M. Musílek (ed.), v tisku.
- NODL 2012 — Martin NODL: „Město ve městě“ : Tzv. Havelské Město: hledání středu mezi anomálií a fikcí – „A Town within a Town“ : So-Called Gallus Town: Seeking the median between anomaly and fiction. In: MUSÍLEK ET AL. 2012, 30–41.
- NOVÁK 1976 — Antonín NOVÁK: Gotické malby v pražském měšťanském domě – Die gotischen Malereien des Prager Bürgerhauses. Památky a příroda 1, 1976/6, 335–342.
- NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015 — viz *Prameny*
- PÁTKOVÁ 1996 — viz *Prameny*
- PERGER 1992 — Richard PERGER: Wohntürme im mittelalterlichen Wien. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 8, 1992, 103–115.
- RAZÍM 2020 — Vladislav RAZÍM: Středověká opevnění českých měst 2/2 : Katalog Čechy (P–Ž) – Medieval Town Walls in the Czech Lands : Part 2 – Catalogue of Bohemia. Praha 2020.
- RÖSSLER 1845 — viz *Prameny*
- SAMEK 1994 — Bohumil SAMEK: Umělecké památky Moravy a Slezska 1 (A–I). Praha 1994.
- SEBALD 2018 — Eduard SEBALD: Mittelalterliche Turmhäuser in Trier. Burgen und Schlösser 59, 2018/1, 23–35.
- SEMERÁD 2016 — Matouš SEMERÁD: Praha 1-Staré Město, čp. 401, 402/I, Rytířská 18, 20 – věžové domy. In: Ladislav Bartoš et al., Operativní průzkumy a dokumentace provedené NPÚ ÚOP v Praze v roce 2015. Staletá Praha 32, 2016/2, 149–150.
- SCHNIERINGER 1996 — Karl SCHNIERINGER: Romanische Profanarchitektur in Regensburg : Bürgerlicher Wohnbau. In: Romanik in Regensburg : Kunst, Geschichte, Denkmalpflege. (= Beiträge des Regensburger Herbstsymposiums zur Kunstgeschichte und Denkmalpflege, vom 18. bis 20. November 1994, Bd. 2). H.–E. Paulus / H. Reidel / P. W. Winkler (eds), Regensburg 1996, 41–49.

- SOUKUP 1910 — Josef SOUKUP: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století 33 : Politický okres Písecký. Praha 1910.
- SOUKUPOVÁ 2011 — Helena SOUKUPOVÁ: Anežský klášter v Praze – Kloster der Klarissinnen und der Minderbrüder in der Prager Altstadt. Praha 2011, 2. vydání.
- STROBEL 1963 — Richard STROBEL: Forschungsprobleme des mittelalterlichen Wohnbaus in Regensburg. Verhandlungen des Historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg 103, 1963, 351–374.
- STROBEL 1967 — Richard STROBEL: Wehrturm, Wohnturm und Patrizierturm in Regensburg. In: Festschrift, Karl Oettinger zum 60. Geburtstag am 4. März 1966 gewidmet. (= Erlanger Forschungen, Reihe A, 20), H. Sedlmayr / W. Messerer (eds), Erlangen 1967, 93–116.
- STROBEL 1976 — Richard STROBEL: Turm- und Haustypen in Regensburg. Jahrbuch für Hausforschung 26 : Bericht über die Tagung des Arbeitskreises für Hausforschung e.V. in Regensburg vom 2. bis 5. 9. 1975, 1976, 53–76.
- STROBEL 1981 — Richard STROBEL: Mittelalterliche Bauplastik am Bürgerhaus in Regensburg : Fester, Portale, Rippengewölbe. (= Das deutsche Bürgerhaus, Bd. 30), Tübingen 1981.
- STROBEL 1994 — Richard STROBEL: Turm und Steinwerk in Regensburg. In: Das Bauwerk als Quelle : Beiträge zur Bauforschung : Walter Haas zum 65. Geburtstag am 4. 10. 1993 von Kollegen, Freunden und Schülern. (= Architectura, Bd. 24), W. Schirmer / G. Hersey (eds), München 1994, 239–248.
- ŠAMÁNKOVÁ 1950 — Eva ŠAMÁNKOVÁ: Jihlava. Zprávy památkové péče 10, 1950/6, 161–192.
- TOMEK 1866 — Václav Vladivoj TOMÉK (ed.): Základy starého místopisu Pražského I/2 : Staré město Pražské. Praha 1866.
- TOMEK 1892 — Václav Vladivoj TOMÉK: Dějepis města Prahy 1. Praha 1892, 2. vydání.
- TRAGBAR 2003 — Klaus TRAGBAR: Vom Geschlechterturm zum Stadthaus : Studien zu Herkunft, Typologie und städtebaulichen Aspekten des mittelalterlichen Wohnbaus in der Toskana (um 1100 bis 1350). (= Beiträge zur Kunstgeschichte des Mittelalters und der Renaissance, Bd. 10). Münster 2003.
- VLČEK 1996 — Pavel VLČEK ET AL.: Umělecké památky Prahy : Staré Město, Josefov. Praha 1996.
- VODIČKOVÁ 1983 — Jana VODIČKOVÁ: Raně gotický dům čp. 403 v Rytířské ulici – Frühgotisches Haus Nr. 403 in der Strasse Rytířská. Památky a příroda 8, 1983/7, 398–401.
- VODIČKOVÁ 1986 — Jana VODIČKOVÁ: Rekonstrukce ulice Na můstku a výsledky stavebně historického průzkumu přilehlých domů – Die Rekonstruktion der Gasse Na můstku (Brücke) und die Ergebnisse der bauhistorischen Untersuchung der benachbarten Häuser. Staléta Praha 16, 1986, 131–146.
- VŠETEČKOVÁ/CZUMALO/PRIX 2011 — Zuzana VŠETEČKOVÁ / Vladimír CZUMALO / Dalibor PRIX: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Holubicích. Holubice 2011.
- ŽEMLIČKA 2012 — Josef ŽEMLIČKA: Havelské Město pražské: realita nebo fikce? – Gallus Town of Prague: Reality or fiction? In: MUSILEK ET AL. 2012, 12–29.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE HÄUSER MIT TURM IN PRAG. ZUR MITTELALTERLICHEN BEBAUUNG UND DATIERUNG DER GEBÄUDE NR.-KONSKR. 400 BIS 403 IN DER RYTÍŘSKÁ GASSE IM LICHT DER JÜNGSTEN FORSCHUNGEN

Der Beitrag befasst sich mit Problematik der Turmhäuser vom ausgewählten Häuserblock Nr. 1071 zwischen den Gassen Na můstku (am Brückel) und Haviřská (Bergmannsgasse), Rytířská (Rittergasse) und Provaznická (Seilergasse) als Teil des neu ausgesetzten frühgotischen Stadtviertels, des sog. St.-Gallusviertels in der Katastralgemeinde Prag-Altstadt. Die Autoren kommen zur Auffassung, dass man hier um die Mitte des 13. Jahrhunderts die Eintrakt Häuser mit Turm baute, deren Architektur am ehesten eine Inspiration vom Regensburger Milieu bezeugt, wo sich frei vergleichbare Turmhaustypen befinden und dessen Bürger im Laufe des 13. und in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts intensive Handels- und andere Beziehungen mit Prager Kaufleuten und Händlern pflegten. Auch die Parallelen mit den Wiener Häusern werden mitunter erwähnt, aber diese sind nicht so gut im Organismus der Stadt erhalten. Die Ausführung des Ausbaus der Häuser im Prager St.-Gallusviertel verlief wohl durch lokale Bauhöfen, deren Mitglieder mit dem zeitgenössischen architektonischen Schaffen gut vertraut waren und am Ausbau von mehreren bedeutenden Bauten in Prag teilnahmen.

Die jüngste historische Bauforschung wendet unser Augenmerk auch dazu, dass die Bauentwicklung der Häuser im untersuchten Häuserblock hätte viel mehr verwickelt sein können als man bislang vermutete. Das bezeugt z. B. das jüngst identifizierte Turmhaus inmitten des Grundstücks des Hauses Nr.-Konskr. 401. Die Häuser in der Rytířská G. entstanden nach einheitlichem Schema: in der Grundstücksecke befand sich der Turm, an seiner Seite die gewöhnlich mit Sitznischen versehene Durchfahrt. Das zum Teil eingesenkte Turmerdgeschoss war gewölbt. Nach dem erhaltenen Beispiel im Haus Nr.-Konskr. 403 betrug die Turmhöhe fünf Obergeschosse. Auf dem dritten Stockwerk des Hauses Nr.-Konskr. 403 befand sich eine Galerie (Pawlatsche). Unlängst danach hat man bei den Türmen frühgotische Eintrakt-, ohne Zweifel bewohnbare Flügel aufgerichtet. Ähnliche Charakteristiken findet man wieder im Katalog der Grundzeichen der Regensburger Patriziertürme.

Mit Rücksicht dazu, dass der Ausbau der Altstädter Befestigung dem Bau der Häuser Nr.-Konskr. 401 und 402 vorausging, darf man vermuten, dass die Ecktürme an der Rytířská G. eher einen repräsentativen Charakter hatten und die sozialen Ambitionen und Stellung ihrer Besitzer im Rahmen der städtischen Sozietät nach außen demonstrierten. Ausnahmen stellen lediglich die Hausblockecktürme dar, und zwar vor allem die

an der Stelle, wo eine Kommunikation durch die Befestigung in einem Stadttor durchging. Die Turmhäuser in den mittelalterlichen Städten stellen ohne Zweifel ein sehr interessantes Phänomen dar, dem man das gründliche interdisziplinäre Augenmerk auch weiterhin widmen sollte.

Abb. 1. Prag-Altstadt. Lageplan von Prag mit Auszeichnung der vorausgesetzten frühgotischen Turmhäuser im Block zwischen den Gassen Haviřská (Bergmannsg.) und Na Můstku (Am Brückel).

Abb. 2. Schematische Einzeichnung der Haustürme an der Ostseite von Rytířská G.: **Schwarz** – nach den Untersuchungen von SÚRPMO (Staatsinstitut für Rekonstruktion der denkmalträchtigen Städte und Objekte); **hellblau** – neu (Nr.-Konskr. 401) und möglicherweise (Nr.-Konskr. 400, **punktiert**) identifizierte Türme; **grau** – vermeintlicher, von Z. Dragoun vorausgesetzter Turm. Hinter der Ostseite der Grundstücke folgt das Schema der Befestigung. **Dunkelblau** – der archäologisch dokumentierte Teil der Stadtmauer von J. Podliska und M. Kovář; **punktiert** – der nicht vermessene Stadtmauerteil in Nr.-Konskr. 402; **schwarze Linien** – die Westliche: schematische Trassierung der Stadtmauer mit Türmen, die Östliche: die Zwingermauer. **Pfeile** zeigen den Durchgang durch das St. Gallus-Tor (Unterlage: Bestandsaufnahme SÚRPMO).

Abb. 3. Prag-Altstadt. Häuser Nr.-Konskr. 401, 402 in der Rytířská G., Ausschnitt der jüngsten bauhistorischen Analyse (nach NOVÝ/OTÁHAL/SEMERÁD 2015).

Abb. 4. Prag 1-Altstadt, Rytířská G. Nr.-Konskr. 403. Turmerdgeschoss, knieförmige Konsole (© NPÚ in Prag).

Abb. 5. Jindřichův Hradec (Neuhaus), Burg. Frühgotischer Palas, Konsole im ersten Obergeschoss, Detail.

Abb. 6. Prag-Altstadt Nr.-Konskr. 402. Frühgotisches Gewölbe im Turm des Hauses, Rippenansatz, Detail.

Abb. 7. Prag-Altstadt Nr.-Konskr. 402. Frühgotischer Turm, Sitznische in der Tordurchfahrt, Detail.

Abb. 8. Jihlava (Iglau), Hl. Kreuzkirche. Sitznische im Chor.

Abb. 9. Prag-Altstadt Nr.-Konskr. 401. Konsolendetail vom frühgotischen Rippengewölbe im östlichen Haustrakt bei der Rytířská G.

Abb. 10. Prag-Altstadt, Agneskloster. Klosterküche, Konsole mit Rippenansatz vom frühgotischen Rippengewölbe.

Abb. 11. Žďár nad Sázavou (Saar), Zisterzienserkloster. Südliche Chorkapelle, Konsole.

Abb. 12. Zvíkov (Klingenberg), Burg. Frühgotischer Raum unterhalb der Burgkapelle, Konsole.

Abb. 13. Písek, Marienkirche. Frühgotische Konsole beim Triumphbogen.

Abb. 14. Strakonice, Burg. Mauerspornurm „Rumpál“, frühgotische Gewölbekonsole.

Abb. 15. Holubice (Bez. Prag-West). Marienkirche. Gewölbekonsole in der westlichen Vorhalle.

Abb. 16. Velehrad, Zisterzienserkloster. Kirche der Erscheinung des Herrn, sog. Kapelle „Cyrilka“, Chorgewölbekonsole.

Abb. 17. Oleška (Woleschetz, Bez. Prag-Ost). Allerheiligenkirche. Chorkonsole.

Abb. 18. Prag 1-Altstadt, Rytířská G. Nr.-Konskr. 403, Hausturm.

Abb. 19. Prag 1-Altstadt, Wandgemälde aus dem Haus Nr.-Konskr. 383 in der Gasse Na Můstku, wohl aus dem 16. Jahrhundert, das die südöstliche Partie der Prager Altstadt wahrscheinlich darstellt. Die Identifikation der abgebildeten Szene mit dem genannten Teil der Stadt scheint als wahrscheinlich, die definitive Identifizierung wird erst nach einer gründlicheren Analyse des gegenwärtig schwer zugänglichen Gemäldes möglich sein. Am Gemälde lassen sich wohl die St. Galluskirche, der Gallusmarkt, das Karolinum oder (**hier im Detail**) der Kohlmarkt und das Tor beim St. Martin in der Mauer identifizieren. Trotz einer offenbaren Stilisierung bringt es eine außerordentliche Darstellung des Gallusviertels in Prag im Wesentlichen noch mittelalterlichen Gestalt samt den turmartigen Häusern herbei (© Museum der Hauptstadt Prag, Sign. H 178 211).

Abb. 20. Prag 1-Altstadt, Ausschnitt des Wandgemäldes, s. Abb. 19: wahrscheinlich das turmartige Haus Nr.-Konskr. 403 in seiner gotischen Gestalt (**Mittelteil rechts**). Auch kleine frühgotische Fenster lassen sich in der Abbildung unterscheiden, die im Gebäude jüngst tatsächlich festgestellt wurden. Ein interessantes Detail stellen auch der rote Fassadenstrich sowie die Anwendung der keramischen Dachhaut dar.

Abb. 21. Prag 1-Altstadt. Umgezeichnete turmartige Häuser nach zwei Details des Wandgemäldes aus dem Haus Nr.-Konskr. 383/I (s. Abb. 19 und 20, mittlere Partie der rechten Bildhälfte; übernommen aus NOVÁK 1976, S. 340).

Übersetzung von Jindřich Noll

Příspěvek vznikl v rámci dílčího cíle I. 1. Zpracování a vyhodnocení záchranných archeologických výzkumů na vybraných nemovitých kulturních památkách, městských rezervacích, zónách a územích České republiky s dosud nechráněným archeologickým potenciálem výzkumné oblasti I. Archeologie financované z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace NPÚ (IP DKRVO). Při práci byla využita databáze Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ <<https://lindat.cz>> podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

Mgr. Miroslav KOVÁŘ, Ph.D., archeolog, historik architektury, kovismirek@seznam.cz
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Praze, Na Perštýně 356/12, CZ-110 00 Praha 1

PhDr. Martin MUSÍLEK, Ph.D., historik, martin_musilek@centrum.cz
Centrum mediévistických studií, Jilská 1, CZ-110 00 Praha 1
ORCID: 0000-0002-6031-3071